

MIKOR ÉS HOGY MENTETTE MEG MAGYARORSZÁG KATONAI EREJE EURÓPÁT?

ÍRTA:

Dr. GOSZTONYI KÁLMÁN

BUDAPEST, 1937

STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RT. KIADÁSA.

Felelős kiadó: Dr. Gosztonyi Kálmán.

Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest, V., Honvéd-utca 10.
(Felelőst Győry Aladár igazgató.)

Mikor és hogy mentette meg Magyar ország- katonai ereje Európát?

Hunyadi nándorfehérvári csatájának tervszerűsége és jelentősége a világtörténetben.

A világ történetét végeredményben tömegmozgalmak alakulásai jelentik. Vezető egyéniségek nagyságának mértéke, mennyi jelentőséggel tudják a tömeget mozgatni. Akkor, amikor úgy saját eszméiknek szereznek hitet, mint a tömegek szükségleteinek adnak kifejezést, mindkettőt kölcsönös feloldódásban egymással egybeolvasztva. Ilyen tömegmozgalmak a háborúk, mint a népek elkerülhetetlen összeütközései. Mint a politikai történet legmozgalmasabb külső megnyilvánulását, a hadjáratok menetét lehet aránylag leghitelesebben megismerni. Hiszen minden háború a maga idején fizikailag is — még pedig sokak által — érzékelhető eseménysorozat. A gazdasági történet lassú, laza folyamatait, a mostanában sokat hangoztatott szellemtörténet rejtettebb mozgalmait sokkal nehezebb tárgyilagosan önkényes értelmezések, koholások nélkül követni. Kevés a külső adat, vagy éppen sokaságában elaprózott, hogy a szigorúan következtető logika horgonyt tudna vetni összekapcsoló értelmezésében. Ezzel szemben a hadtörténelem a részletek tagozódását, az egyéni és vezéri teljesítmények különös érdemét, sőt döntő jelentőségét, egész hadjáratok, csaták világtörténelmi hatásait — más korok

haditényeivel is összehasonlítva és lemérve — elfogulatlan szemlélet mellett megnyugtató hitelességgel képes megállapítani. De az elfogulatlanság ritka, az elfogult célzatosság gyakori. Kicsiny és nagy népek, dinasztiák „prestige-politikája“ szinte propagandát űz, még az utókort is megtévesztve, a világtörténet hadi eseményeinek önkényes, aránytalan beállítását, színezését, ferdítését, koholását, vagy elhallgatását útján. Az irányzatosságot majdnem mindig ügyesen leplező politikus szellemű történetírás a múlt erő kifejtései, érdemei hangoztatásával sugalmazni véli a jelen alakulását és saját hatalmi hagyományából származtatott saját tekintélyének bő kidomborítását mellett a vetélytárs nemzetek jogcím nélküli jelentéktelenségét szinte mellékes, könnyed gesztusokkal vitathatatlan tényként éreztetni igyekeznek. A világtörténelem mérlegének félrebillentene — főleg haditörténeti vonatkozásban — éppen a magyarság hátrányára már évszázadok óta rendszeresen folyik oly népek és tényezők történetírói részéről, melyek Magyarországgal történelmi kapcsolatban állottak. Arányos értékelés helyett gyakran a tények természetes viszonyának szinte fejtetőre állításával. Szinte tragikomikusan hat néhol a hetykén halmozott történeti valótlanosságok kultusza vakmerő cinizmusában. A magyarság felmérhetetlen vesztesége és balsorsa ide gyökerezik. De javulás is mutatkozik. A világháború után az idegen befolyás megszűntével, a magyar hadügy öncélúra fordulásával a magyar tudományos hadtörténetírás is, hál' Isten, csodálatosan felvirágzott. József kir. herceg, Bánlaky-Breit, Julier, Darkó, Pilch, Gyalokay, Berkó, Gabányi és mások e téren hatalmas, hézagpótló nemzeti munkát végeztek. A régebbi és újabb általános magyar történetírás, melyből a hadtörténetírók is merítenek, nagyrészt és nagyjában ugyan elismerten klasszikus érdemű. De mindemellett többhelyütt mégis bátortalan, határozatlan, homályossága, ellentmondásai kiegészítésre és kiigazításra, egyeztetésre szorulnak. A régebbiek ne-

hány gyengéd „hazabeszélése“ mellett azonban imitt-amott több vonatkozásban még aggasztóan alkalmazkodó is: uralmi tényezők politikai szempontjai előtt meghajló, idegein érdek, külföldi hatalom hatása alatt elfogódott és elfogult s néha éppen a tárgyilagos világtörténelmi arányosítást nélkülözi, sőt ilyen mérlegeléssel egyenesen ellentétben áll. Míg más nemzetek világtörténet gyanánt sokszor saját történetüket állítják oda, a magyar történetírás a magyar események világtörténelmi jelentőségét több ízben önön kárára félreismerte. Összehasonlító világtörténelem szempontjából a magyar hadtörténelem még a tények egész tömegének helyesbítő felderítésére hivatott, éppen a magyarság érdekében és az emberi igazság érdekében is.

Bármely nyelven írt világtörténelem kimerítően kellene, hogy előadja évszázadok, évezredek oly sorsdöntő eseményeit, mint amilyen a „militarizált“ izlám világbirodalmának hódító szándékú támadása a középkor végén az erősen hanyatló Európával szemben. Ebben a világválságos összeütközésben pedig a Hunyadi által vezetett — majdnem kizárólag — magyar seregek győzelmeit, melyek a támadó erejük legfélelmetesebb korszakában álló hódító szultánokat megállították. Csak egyetlen egy ilyen nagyjelentőségű eseményt ismer a középkor története ezen kívül: a frank Martell Károly győzelmét, Tour és Poitiers mellett az arabok felett 732-ben. A vallás volt általában a középkor uralkodó eszméje. Két világvallás összeütközése a kor időszakonként kirobbanó világháborúja. Spanyolországot elragadta az izlám, de a próféta zászlaja a Pireneusokon túl nem jutott, viszont a középkor derekán e kor legkiterjedőbb tömegmozgalmai, a keresztes hadjáratok keleten nem tudták végleg kiszorítani a mohamedánságot a Szentföldről és az általa előzőnlött hajdan keresztény területekről. Sőt visszahatás következett. Az ozmán szultánok folytonos térhódításukban megszerezték a kalifátust is, megadták a vallási mozgalomnak

tartós politikai keretét, valamint szorosra fűzött katonai szervezetét is. (Éretlen frázis a „vad bordák“ szokásos emlegetése a keleti népek haditudásának és a félelmetesen fejlett arab fegyverkészítés ismerete mellett. A kegyetlen hadviselés pedig ma sem szűnt. Sőt. Legfeljebb átalakult.)

Mi volt a világpolitikai helyzet ezen élet-halál küzdelem folyamán a középkor alkonyán a XV. század közepén! Egyfelől a mohamedán vallási eszmének megfelelő egyetemes világbirodalmi terjeszkedés a kalifa-szultánok szándéka: Egy Isten az égben — egy úr a földön. Eszközök: Az alattvalóik feletti uralomban tökéletes abszolutizmus, Kelet zsúfolt néptömeg-tartalékából gyűjtött, feltűnően nagy létszámú, jól szervezett, folytonos háborúkban megedzett, fanatizált seregek és Kelet mérhetetlen gazdagsága. Vájjon mit szegezhetett ezzel szembe a másik fél, a keresztény Európa?

Az európai középkor uralkodó eszméje a kereszténység és annak intézményei a keresztény államok ezidőtájt komoly válságba kerültek. Ebből csak nehezen és jóval később, a magyarok Hunyadi-korbéli hadjáratai után részben a XVI. és utóbb a XVII. században emelkedtek ki. Mindenfelé a legnagyobb ziláltság és bomlottság uralkodott szerte az országokban, a szétzúllásnak minden jelével, bélyegével. A nemzeteket vallásilag összekapcsoló nyugati egyház komoly alkotmányválsággal küzdött. A konstanzi zsinat (1414—1418) zavarai után a Colonna házból származó V. Márton pápa alatt is tovább tartottak a sajnálatos és súlyos visszasságok. Konstanzban a különböző nemzetek és különböző rendek ellenkező érdekeit nem sikerült megfelelő egyházreformban összeegyeztetni. Amit Konstanzban mégis elhatároztak, utóbb nem igen hajtották végre. Miegyébtől eltekintve, elvilágiasodás, nepotizmus, szimónia tovább burjánzottak.¹ Középeurópában pedig Húsz János elégetése után sem sikerült a

¹ Soppelt: Papstgeschichte II. 51.

„kelyhesek“ elszakadási mozgalmának gátat vetni. Ezért a pápai Szentszék tekintélye erősen és folytonosan csökkent. Mind sürgetőbben kívánták újabb zsinat összehívását olyan ellenőrző szándékkal, hogy ez a zsinati eszmének túlságos előtérbe helyezésével magát az egyházalkotmány monarchikus jellegét is fenyegette. Az egyházi államban, mely a bomlás útján volt ekkor, elég nehezen sikerült a pápai uralmat helyreállítani. A romhoz szinte hasonlóvá vált Rómában már-már az elhanyagolt templomok helyit¹ állításán kellett fáradoznia V. Márton pápának.² Utódja a buzgó életű IV. Jenő (1431—1447) szerzetes pap lévén, világi dolgokban járatlan volt. Különösen kezdetben hijjával volt azon körültekintésnek és erélynek, amit az egyházpolitikai és világpolitikai válság annyira megkövetelt. A páviai és sienai zsinatok kudarcai után még Márton pápa — vonakodva bár, de az erős nyomásnak engedve — Bazelbe hívott össze zsinatot, a viszálykodások megszüntetésére (1431). A trónra lépő IV. Jenő egész pontifikátusa szakadatlan és elkeseredett harc a lázadó, egyenetlenkedő bázeli zsinattal. A pápai felosztatást nem vették tudomásuk a csakhamar visszavont felosztatást követően önkényesen megfosztották a pápai széket egyik legfontosabb jövedelemforrásától, az ú. n. annátáktói-Közben Rómában forradalom tört ki, az egyházi államban fenyegető lett a helyzet, a pápa Firenzébe menekülni kényszerült. Bár akadt, aki helyreállította a rendet, de a helyzet továbbra is ingadozó maradt. A bázeli zsinatban mélyebbre ható, még súlyosabb összeütközés keletkezett, mely egyúttal végzetes nemzetközi bonyodalom keresztmetszetét is nyújtotta.

Mentől nagyobb lett a zűrzavar nyugaton, annál fejtartózatlanabbá dagadt az ozmán áradat keleten, mely tervszerűen irányítva, elsőnek a görög Bizáncot fénygette előntéssel. Bizánc, az elsorvadt hajdani birodalom — kései belátással — helyreállítani kívánta most az uniót a

² Soppelt: Papstgeschichte II. 52.

nyugati egyházzal és a bázeli zsinathoz fordult. Védelmet keresett azoknál, akik mihamar szintén védelemre szorultak. Hihetetlennek látszó kicsinyességből fakadó ellentét — nem tudtak megegyezni, hol tárgyaljanak a görögökkel — robbant ki ekkor újra az európai államok egyházi képviselői között. Bazel senkinek sem felelt meg, a pápa és a kisebbség egy olasz városban óhajtott tárgyalni, a többség a francia diplomácia vezetése alatt Avignonban kívánta a görög követeket fogadni. A pápa a görögök kívánságára is a kisebbségi határozatot emelte jogerőre, mire a zsinat többsége nyíltan forradalmi térre lépve „engedetlenség miatt“ saját gyülekezete elé rendelte „kihallgatásra“ magát az egyházfőt 1437-ben. Hiába helyezte át Ferrarába a zsinatot a pápa a következő évben, a zsinati többség „hatályon kívül“ helyezte a pápai bullát, majd 1439-ben IV. Jenő letételét is kimondotta. Az év végén ellenpápát választottak Amadé, savoyai herceg személyében. (V. Félix.) Hiába hirdették ki Ferrarában, a másik zsinaton, a görögökkel létrejött egyesülést, ennek fogantaja nem lett, a siker rövidéletű volt. Az újabb, a bázeli szakadás pedig a pápaságnak az erők egyesítésére hivatott erkölcsi tekintélyét, politikai befolyását rontotta le, a keresztény országokat egyesítő eszme támaszát vonta el az amúgy is csökkent ellenálló képességük és megfogyott harci erejük mögül. Mindezt, amikor a katonailag szervezett izlám II. Murád szultán alatt, még Bizáncot is egyelőre elszigetelten félúton hagyva, fő támadási irányát megváltoztatta, seregével észak-északnyugat felé fordult és közvetlenül Közép-Európát támadta meg. Török támadással indultak tehát a Hunyadi-korszak magyar—török háborúi. (1437 Szendrői csata, 1438. Erdélyben felderítő támadás sarcolással, 1439. Szendrő vár elfoglalása, 1440. Nándorfehérvár első ostroma, 1441. Rajtaütési kísérlet Nándorfehérvár ellen, 1442. A két nagy erdélyi hadjárat.)

Mi volt az egyes európai államok ellenállóképessége és harci ereje ebben az időben? Ezen fordul meg Magyarország haditeljesítményeinek és ezek világpolitikai kihatásainak helyes, igazságos értékelése. Mekkora volt a rés, melyet csaknem kizárólag egy ország katonai erejének kellett a nemzetközi jelentőségű arcvonalon kitölteni? Ez a rés inkább űrnek mondható!

A középkori Európa országainak politikai és katonai szervezete legnagyobb részt, többé vagy kevésbé kifejezetten a hűbéri rendszer volt. A középkor végén hanyatlást jelentő túltengésében az államhatalom korlátait majdhogy szétrobbantotta, sőt több államot igen kétes jellegű konglomerátummá bomlasztott, züllesztett is. Az egyházi tekintély leromlása mellett az uralkodói tekintély és hatalom is a legmélyebb pontig hanyatlott alá. Az uralkodók gyengesége, megalkuvása, elszegényedése folytán a magánjog, sőt ököljog, a közjogi törvényszerűség fölé kerekedett. Minden nyomás csak lefelé hatott, az alsóbb néprétegekre nehezedett fokonyként hatványozódva. A közbiztonság feldúlt állapota a kereskedelmi forgalmat gátolta, bénította, az árukat részint mértéken felül drágává, részint eladhatatlanná tette és a szegénységet az elviselhetetlenségig fokozta. A városi polgárság egyes helyeken, igaz, jólétben élt, de nem tudta, mikor ütnek rajta. A jogbizonytalanság bizalmatlanná, zsugorivá tette. Sem életét, sem pénzét nem adta, ha országvédelemről, katonaaállításról volt szó. Csak a saját városa ügye érdekelte és ami a fő, örökös ellenséget látott a fegyveresekben, akik — úgy vélte — saját pénzén, ha odaadná, bármikor ő ellene is fordulhatnának. A nagy hűbéresek túlnagyok, a kis hűbéresek túlkicsinyek voltak. Az arányosabb birtok-megoszlás már régen megszűnt. Amazoknak rögtönzött kisebb seregeik csak rögtönzött hatalmaskodásaik egymásközi elintézésére, az uralkodói hatalom elleni felkelésekre, alkalmi sarcoló portyázásokra kellett odabent az országban. Távoli

hadszíntereken országos és európai érdekből bizonytalan kockázatoknak kitenni őket sajnálták volna is, ha ugyan az ellátás költségeit viselni tudták és akarták volna. Emezek — a kis hűbéresek — elszegényedésükben többnyire a náluknál hatalmasabbak soványan fizetett zsoldosaivá váltak. Hasonlóképpen a szabad lovagok és nemesek is legnagyobb részben kénytelenek voltak függetlenségüket feladva, hatalmas kényurak szolgálatába; állni, már azok, akik számára még volt miből zsoldot fizetni. A jobbágyokat is ideszámítva, a mitsem vesztő, esetleg harcolni is kész tömegek meglettek volna, de nem volt fegyver, nem volt pénz, nem volt szervezés. A hűbériségnek csak a hibái maradtak meg, erényei elenyésztek. A tulajdonképeni hűbéri sereg átalakult kezdetleges zsoldos sereggé, mely pénz, szervezés és megfelelő szellem híjján egyes hűbéres fejedelmek és főurak szétforgácsolt, kisszámú, többnyire fegyelmezetlen csapatait jelentette. (VIII. Károly francia király 10.500 főnyi lancier-ja, lándzsása, éppen a túlerejű nagyvazallusok, a burgundiai herceg és mások ellen kellett és várórség volt, nem újfajta „állandó hadsereg“ — mint látni fogjuk.) A tökéletlen, belviszályokban lekötött csekély zsoldos seregekkel szemben az izlámi fronton hatalmas létszámú, támadó szellemű, állig felfegyverzett, kérlelhetetlen szigorral fegyelmezett, a keleti népek haditudásában jól képzett szultáni hadsereg állott. Hogyha ekkor Hunyadinak nem sikerül — lángelméjű hadvezetése eszközözül — a magyarság védőerejének egy részét, ha ittott csak rögtönözve is, jól felhasználható katonai alakulatokba foglalni, a török támadás a Rajnáig és azon túl az Óceánig jutott volna el.

Az előbbi századok folyamán apró területrészekre bomlott, *német—római birodalom* élén ezidőtájt III. Frigyes császár állott (1440—1493). Gyenge, bátortalan jellem, ki önző családi politikát folytatva, csak házi hatalmának növelésére törekedett, nemzete érdekeit elhanya-

golta, sértette és még örökös tartományai népének jólétével is keveset törődött. A többi tartományok egyike-másika ki is vált a birodalom kötelékéből. A bázeli zsinat és a fenyegető egyházszakadás idején is egymást váltogatták a pártharcok a birodalom fejedelmei között. Először „semlegességének mondták azt, amit a választó fejedelmek fogadtak a pápa és a zsinat közti harcban. A császár azonban egy kóbor francia zsoldos-sereget amivel odahaza már nem lehetett bírni — az országába hívott és menten a bázeliak nyakára küldött. Erre általános felzúdulás keletkezett az országban. A kölni és trieri érsekek az ellenpápa-hoz csatlakoztak. Jenő pápa pedig megfosztotta őket állásuktól. Erre az egyházi és világi fejedelmek a pápa ellen fordultak és az 1446. évi frankfurti birodalmi gyűlésen fenyegető határozatokat is hoztak. 1447-re újabb egyetemes zsinat egybehívását is követelték avval, hogy azt német földön tartsák. A császár tehetetlen volt. Néhány fejedelem ugyan visszapártolt, de ez viszont a többiekkel szemben szította az ellentétet. Bár ezután sikerült a fejedelmeknek külön-külön (s ez jellemző!) konkordátumot kötni, a bázeli zsinat végre feloszlott, az ellenpápa lemondott, de sem a bajo kat orvosló egyház reform nem jött létre (a katolikus egyházban a jóval későbbi XVI. századbeli tridenti zsinat hozta ezt meg!), sem a német fejedelmek egymásközti és a császárral szemben táplált elégedetlensége nem ért véget. Az összeütközések persze gyakoriak voltak a különböző rendű és rangú urak között. De sok helyütt a szolgák is fegyvert fogtak uraik ellen. Rablóbandák alakultak, melyeket nem lehetett kiirtani.

Jellemzően mondja egyik történetíró: „Így szakadt pártokra egész Németország, melynek széleit már a török is kapdosta, és ez ellen hiába tart a császár birodalmi gyűlést, sem a pápa fáradozása, sem a császár indítványa nem képes sereget összehozni a birodalom védelmére. Korábbi bűnök rettenetes büntetése volt ez állapot.

Korábban a császár mit sem törődött a birodalom érdekeivel ... Mindenki csak magán akart segíteni. Németországban megmaradt a részekre szakadás... és nem is volt más, mint egy központi hatalmat nélkülöző, felelősség nélküli tartományok összege, amelyben nem volt sem egység, sem hatalom, sem rendek, sem alárendeltek, egyszóval semmi, ami az állam jellegét megadja, *hanem a szabadság üres jelszava alatt mindannak az ellentéte*. És már mindez annyira megszokottá vált, hogy német jognak azt tekintették, ami tulajdonképp fejetlenség volt.“¹

A másik nagy ország, mely Magyarország XV. százdbeli esetleges legyőzetése után közvetlenül a török hódítás nagy értékű zsákmányául kínálkozott, földrajzi helyzeténél fogva *Olaszország* volt. Területe ebben a korban hat különböző elvek szerint kormányozott, független tartományra és számos városállamra oszlott. Évszázadok óta a guelfek és ghibellinek pártja folytatott itt hol lapangó, hol nyíltan kirobbanó küzdelmet váltakozó szerencsével. Az egyetemes egyházi és a császári, csak álmokban létező világhatalom eszméjének kettős mozgalma tette itt egymás ellenségévé az ország majd minden lakóját. Utóbb a városi-partikuláris és a világbirodalmi-univerzális politika ellentéte és más ebből kiinduló filozófiai és gazdasági elvek összeütközése körül folyt tovább a harc. Mindenesetre nemzedékekre szóló meghasonlást idézett elő Itáliában. De más érdekellentétek alapján is képződtek tusakodó politikai csoportok, különösen Észak-Olasz ország városszövetségeiben. Virágzó kereskedő köztársaság volt jó ideig Velence, de a sok háború után elérkezett hanyatlása is. Gyarmatai, szigetei, görög kikötői nagyrészt éppen az előnyomuló törökök hatalmába kerülnek. Életereit vágják el a hódítók, egész gazdasági helyzete rendül meg, jóléte alaposan megcsappan. Nagyjában az

¹ Csuday—Schönherr, A Renaissance. 172.

a sorsa a másik hajósvárosnak, Genovának is. Különösen Bizánc eleste után, mert hisz szövetségeseként harcol egy ideig, még megmaradt csekély erejével is, a félhold ellen. Ezért utól is éri a győztes bosszúja. Emellett évszázadokig tartó belvillongások emésztették már fel erejét, melyek során a hajdan büszke városnak váltakozva, hol a francia király, hol Milano fennhatósága alá kell menekülnie. Ez a népes olasz város a század negyvenes éveiben trónöröklési zavarokkal küzd, nem lévén törvényes örököse az utolsó Visconti hercegnek. Az erőskezű vitéz Sforza Ferenc kerül azután a város élére, de csak több évi háborúval bírja uralmát biztosítani a szomszéd olasz államokkal és Frigyes császárral szemben. Ez a kor a condottierok világa. Az elszegényedett patríciusokból és a kisebb nemességből kikerült kalandos vérű elemek vállalkozó szellemű „condottierek“, vezérek alatt kisebb szabadcsapatokat alakítanak, akik jó pénzért bárki ellen bátran és elszántan harcolnak, a gyakorlatban kicsiszolt sajátos harcmodorukkal. (Fiatal korában Hunyadi is — haditapasztalatokra vágván — soraikban küzdött, de haditudása, hadvezéri stílusa a régi, már a tizedik században megmutatkozott magyar hadművészet hagyományaiban gyökerezett.¹ A „condottierek“ valóságos vándorló katonai államot alkottak. A főparancsnok mellett nyolc tagból álló tanács (4 gyalog, 4 lovaskapitány) működött, fontos esetben az altisztek bevonásával nagy-tanácsot alakítottak. Valóságos „katonatanácsot“. Ilyen felfegyverzett érdekszövetséggel nem lehetett országot védeni, legkevésbé fanatikus hódítókkal szemben. Közép-Olaszországban apró városállamok néztek egymással farkasszemet. A legnevezetesebb, a fejtett ipart, kereskedelmet űző Firenze szomszédait szerencsés kisebb háborúk során mind legyőzte, hatalmát majd egész Toscana tartományra — de csak arra — kiterjesz-

¹ Példa: A várthely—vaskapui (1442) és a kunovicai (1443) csata.

tette. A háborúskodások, pártharcok után a kitűnő Medici Cosimo vezetésével belső virágzásnak indul ugyan a köztársaság, de soha nagyobb arányú háborút nem visel, számottevő hadereje, hajóhada nincs. A bölcs Cosimo, „a haza atyja“, igaz, szövetséget hozott létre Firenze, Milano, Velence és Nápoly között. De ez inkább amolyan egymás-közi „megnemtámadási szerződés“ volt, a nemzeti védelem általános megszervezésének még a gondolatát sem vetette fel, sem a kölcsönös bizalmatlanságot, sem a mindenütt lappangó cselszövényeket nem szüntette meg. Később fel is bomlott, illetve újabb meg újabb szövetezéseknek adott helyet. Nápolyban II. Johanna és kegyencei uralkodtak. Emellett — még a királynő életében kezdődő — húszéves háború dúlt a trónigénylő örökösök, Anjou Lajos és aragóniai Alfonz között. Majd pedig Lajos és Johanna halála után René, lotharingiai herceg, előbbinek öccse és a királynőtől is elismert örökös küzdőit tovább. A szövetségesek és a condottierek ide-oda pártolgatása folytán váltakozó szerencsével folyt a háború 1442-ig. Ez évben Alfonz, az aragóni herceg bevonult Nápolyba, René pedig elhagyta az országot. Az új király jó uralkodó volt, a pápával s több fejedelemmel kibékült. De mégis a ghibellin párt volt, aki trónra emelte, s ő tovább is erre támaszkodott, tehát így mégsem kerülhetett a guelf államokkal fenntartás nélküli, tartós jóviszonyba. Idegen, spanyol mivolta is szemetszűrt. Húsz évi háborútól megviselt, meghurcolt országával, mely egyébként is szegény és kevésbé népes volt, komoly ellenálló erőt nem jelentett. Kitűnik ez abból is, hogy még évtizedek múltán, némi erőre kapva bár, mégis szinte tehetetlenek voltak a nápolyiak Otrantonál a partraszállt törökökkel szemben. Utóbb magyar segítség mentette meg őket. (Magyar Balázs.)¹

¹ Julier Ferenc: Magyar hadvezérek, 125.

Franciaországban az angolokkal vívott százéves háború pusztított 1453-ig. A francia nemzetnek fennállása óta ez volt a legnagyobb erőpróbája és megpróbáltatása. Volt olyan idő, mikor az ország fele részét ellenség tartotta kezében. A végveszélyt a hősröplő Jeirne d'Are hárította el 1429—1480-ban. A burgundiai herceg a leg-hatalmasabb hűbéres, az ellenség oldalán harcolt. Arras-i megtérése után (1453) inkább „semleges“ maradt. Ezután is angolok állottak az ország nagyrészében, a hercegek újra pártütők lettek, árulást terveztek, a félszeg, de jóindulata VII. Károly király még mindig kevés tekintéllyel bírt. Gúnyolták őt, engedelmességni senki sem akart, a kincstár bevételei nyomorúságosak voltak. Jacques Bainville,¹ a franciák híres történetírója, megállapítja: „A visszaszerzett országrészekben — káosz és nyomor. A lelkes hazafiasság szép tüze, mely Domremy-bői (a hősnő szülőfalujából) indult ki, mindig nem loboghatott, kivált a fegyelmet és szervezést kellően nem pótolhatta. Mert VII. Károlynak mindent újra kellett kezdeni: A közigazgatást, a pénzügyet, az ország védelmét, egyszóval magát az államot. A rendet helyreállítani, az angolokat elűzni: ez volt húsz évig VII. Károly feladata. (1429—1450-ig.) Véghez is vitte — Capeting-módra kicsinyben kezdve, lépésről-lépésre haladva, követ kő után rakva; az ország helyreállítása törekeny mű volt...“ VII. Károly 1461-ben halt meg, úgy mondták, a nyugtalanság és bánat ölték meg. Legidősebb fia tört ellene, a „praguerie“ nevű lázadó-szövetség élén bocsánatot nyerve újra apja ellen lázadt a dauphin, a burgundiai herceghez pártolva. XI. Lajos néven trónra kerülve ezt ugyan csak megbánhatta, mert Burgundia hercege az ő uralmát is veszélyeztette. Monthlérnél csatára is került a sor, mely eldöntetlen maradt. (1465.) A főváros közelében

¹ Jacques Boinville: Histoire de France 117—118, 120—121.

ütköztek össze és Bainville kiemeli mekkora lehetett a kormányzat gyengesége, ha sorsának itt kellett eldőlnie.¹ A százéves háború eredményét egy másik francia történétíró² így foglalja össze: „Franciaország szabad volt, de elnéptelenedett, elpusztult és kimerült.“ Ezek után nyilvánvaló, hogy ez az ország többszörösen túlerejű, hódító szellemű támadónak ellenállani, azt feltartóztatni sehogysem lett volna képes. A százéves háború megszűnésének egyik fontos oka, az *angol* polgárháború kitörése volt. A York- és a Lancaster-házak az ú. n. fehér és pirosrózsa háborújában csaptak össze. A lovagi szellemű, harcias angol nép két pártra szakadt. Földrajzi fekvésénél fogva sem lett volna egyébként abban a helyzetben, hogy általános európai veszedelmet elhárítson. Skócia független királyság volt, tengerentúli gyarmatok még talán az álmok országában sem léteztek. Anglia politikai jelentősége jóval csekélyebb a középkor végén, mint a későbbi diadalmas és gazdagságát növelő száza-

¹ Közkeletű tévedés VII. Károlyt, mint az első állandó hadsereg megeremtőjét méltatni. A 10.500 főből álló lovas lancier sereget azért nevezték el „armée permanente“-nak, „állandó hadseregnek“ mert éles megkülönböztető határvonalakat akartak vonni a százéves háború után, részben még együttmaradt, leszerelni neim akaró, szerte csatangoló, garázda zsoldos- és szabadcsapatok és a várak, főleg határmenti várak állandó őrségének ellátására szükségelt katonaság között, melyet ezért továbbra és szolgálatban tartani kívánt és *tudott* is a király. Akit fizetni előbb sem nagyon, de (most már sehogysem bírtak, azt nagy ügyvel-bajjal lefegyverezni igyekeztek. Akiknek zsoldjára — előreláthatóan — még futotta a királyi kincstárból, azokat létszámba vették, takarékosági szempontból is. Ilyen „állandó sereg“ régebben is volt. Mert a várakat kisebb-nagyobb őrség nélkül hagyni nem lehetett. Persze állandó javadalmazást élvező, helyhez kötött hadnagyok és legénység kellett ide, a király és a hatalmasabb urak váraiba, mert a függetlenségében még megmaradt szegényebb nemesség, a lovagok békeidőben, ha még volt nekik, saját otthonukban, várukban tanyáztak, (ők is tartottak néhány fegyveres szolgát.) Magyarországon a törzsszervezet korában a X. század nagyszabású had-

dókban. A *Skandináv államok* a távol északon és az egyetemese európai politikától is távol, gyér lakosságukkal e korban nem számítottak hatalmi tényezőknek. Még kevésbé kerülhetett szóba *Oroszország*, amint akkor fejedelemségekre foszlottan, a hosszú tatárháborúktól kimerülten, részben még sakkor is tatáruralom alatt és teljesen szervezetlenül tengődött. Hol volt akkor még Nagy Péter Oroszországa!

De diadalmas korszakát élte akkor a hősi *spanyol* nerizet.

Évszázados harcokban szorították vissza lépésről lépésre a mórokat. A XV. században politikailag is egyesültek es hazájukat csaknem teljes egészében felszabadították. Meg is viselte a hosszú harc a sok szenvedést látott népet. Európa legtávolabbi nyugati országa azonban Portugáliával együtt legfeljebb kicsiny segélyhadat szállíthatott volna a tengeren a keleti és középeurópai hadszíntérre. Szárazföldön aránytalanul hosszú lett volna az

járatának idején nem mindig egyforma létszámú, de osztagokra tagolt, a fegyverforgatót állandóan gyakorló haderő állóit fenn. Az Árpád-házi királyok alatt az u. n. királyi hadseregnek a várakban az ispánok (comesek) és vár-, „jobbágyok“, azaz vártisztek parancsnoksága alatt a hadiszolgálatra való rendszeres képzésben, edzésben részesült. A fölös számúakat persze közbe-közbe építő-, vagy mezei munkára osztották be, főleg a kiszolgált korosztálybelieket. Később a banderialis, majd a zsoldosrendszer idején egyre több vár épült és nagyobbodott, több és több helyőrséget igényelve. Most már a főurak, főként a nagy zászlósúri dinaszták — külön katonatartási jogiaknál fogva — több-kevesebb fogadott zsoldossal és katonáskodó jobbággal rakták meg váraikat, őriztették uradalmaikat és végeztették olykor hatalmaskodásaikat. A főfegyvernemek kialakulása a nagy szervező, Hunyadi műve. Az osztag szerinti tagozódás továbbfejlesztése Mátyás király alatt ment végbe. Eszerint nem VII. Károly francia király újítása, hanem sokkal előbbi fejlődés eredménye az u. n. állandó hadsereg.

² Raviac—Schön: Deux mille ans de vie française. (La fin de la guerre de 100 ane.)

út, s módfelett költséges az eltartása az olyan hűbéres, lovagi, részben zsoldos seregnek, mely hosszabb időre kei-
lett. Castilia vagy Aragon királya még győzelmei után
sem versengetett gazdagságban a Kelet kincseivel dús,
korrlátlan hatalmú török szultánnal. Amerika aranya, a
gyarmatbirodalom csak a XVI. század későbbi szerze-
ménye volt. De nagyobb akadály is állotta útját a spanyol
hatalomnak: javaerejével nem hagyhatta el országát,
mert az alig hogy visszaszerzett hazát nem szolgáltat-
hatta ki a legyőzöttek is félelmes ellenség, a másik moz-
lim, az arab új támadásának.

Az egyetlen nagyobb állam, mely ekkor számba vehető
hadikészültséggel rendelkezett volna, *Lengyelország* volt
IV. Kázmér győzelmesen harcolt a német lovagrenddel, a
déli törzseket pedig leigázta. De a Litvániával egyesült
otiagy kiterjedésű birodalomban lazán függöttek össze a ré-
szek. A tartomány gyűlések még a közös országnév ellen is
tiltakoztak. A főurak: és nemesek közt nem volt népszerű a
litván származású király, mert csak a nemrégén kereszt-
ténné lett Litvániával törődött. Apja és elődje Ulászló,
annak idején magyar király is volt. Sőt mindvégig Ma-
gyarországon tartózkodott, a török hadjáratokban szemé-
lyesen és vitézül harcolt, de ekkor is — mint lengyel test-
őrséget — vajmi csekély számú válogatott vitézt hozott
magával. Kb. 1500 főre tehető ez a csapat. Később Nándor-
fehérvárnál a lengyel keresztések száma a források sző-
ri nt néhány száz volt csupán. Mi lehetett volna ebben a
korban Lengyelország helyzete és szerepe, Magyarország
legyőzete, az Európát védő arcvonalból való kihullása
esetén? Elébe menni a török támadásnak egész erejével,
távol az országtól, ezt — az események is mutatták —
nem akarta és nem akarhatta. Még, ha belső állapota
engedte is volna. Tudnivaló volt, hogy a török általános
előnyomulás iránya Lengyelországot elkerüli; a Kárpá-
tok gerince mint hatalmas természeti akadály ott emel-
kedett Magyar- és Lengyelország között. A hódító izlám

Európa közepének tört Magyarországon át. Budának, Bécsnek készült, iránnyal Európa közepe felé, hogy innen sugárszerűen kiterjeszkedjen. Ha Magyarország a XV. században kardja előtt elhanyaglik, irtózatossá iramában már régen beledöfte volna azt markolatig Európa szívébe, mielőtt a belső szervezetében mégis gyenge lengyel-ség csak felvonulhatott is volna, hogy a túlerővel szemben harcot álljon.

A kicsiny *Svájc* derék harcosaival, esetleg az alig nagyobb *Csehország* (mely ekkor az alig lezajlott huszita háborúkban harci érényeket mutatott), a bizonytalan ellenállásnak legfeljebb olyan elenyésző szigetei lettek, volna, akár a hősiessé küzdő Albánia, mely Európa sorsára nem bírt jelentőséggel.

Mindezek után a keresztény Európa és az általános emberi művelődés sorsa a XV. század derekán Magyarország katonai erő kifejtésén múlt.

I. Murád és Hódító Nagy Mohamed szultánok Európa elleni támadásának első hadászati célja Magyarország, illetve fővárosa Buda volt. Mert az ország szívének elfoglalása után elsőrendű — s egyszersmind egyetlen — felvonulási és hadtápterületet nyerhettek az egész kontinens, de főleg és közvetlenül Németország felé. Magyarország természeti gazdagságával óriási felszerelési és élelmezési tárházat jelentett. Az előnyomulásra két módozat volt. A gyorsabb és merészebb módozat szerint a legrövidebb úton kellett a töröknek Buda felé vonulni, ehhez képest Nándorfehérvárt és emellett Szendrőt is el kellett foglalni. A lassúbb, óvatosabb módozat szerint Erdély birtokát kellett — szinte stratégiai átkarolással — elsőben megszerezni és így kerülve, a főváros felé hatolni. Előbb persze az első mód szerint támadnak a törökök, Szendrőnél csatát vesztenek (1437), utóbb mégis beveszik a várat, Nándorfehérvár első ostroma nem sikerül (Thallóczy), Hunyadi győzelemmel hárítja el az újabb támadást (1441). Ezután következik 1442 tavaszán és nyarán két na-

gyobbarányú erdélyi hadjárat, melyek Európa-szerte aggodalmat keltenek és a legkomolyabb veszélyt jelentik, de Hunyadi fővezérlete alatt a magyarok két hatalmas győzelmével végződnek. (Szeben, Várhely-Vaskapu). A siker akkora, hogy az oláh vajdák újra meghódolnak a királynak. Hunyadi seregével ezévből kétízben mélyen nyomul be Bulgáriába. Az 1443-iki hosszú hadjárat magyar győzelmek további sorozata. (Nis, Kunovicza, stb.) Mind Hunyadi mesteri manőverezéseinek eredményei, amint különösen Julier Ferenc „Magyar hadvezérek“ című kitűnő művében kifejti. A szultán békét is kér, de a létrejött szegedi békét Ulászló király a hadnál lévő Cesarini bíboros ellenállhatatlan buzdítására és Hunyadi intelme ellenére utóbb megszegi. (Cesarini, kit a pápa a baseli zsinatról Budára küldött, Magyarországon fogadott ugyan némi zsoldos csapatot, de erkölcsi tekintélyén kívül, katonai támogatást, külföldről jöttét, nem jelentett.) 1444-ben a Balkánra vezetett újabb hadjárat a király könnyelmű támadása, de egyben hősi halála miatt is vereséggel végződik, Cesarini is odavész a csatában. (Várna.) Az ismételt, magyar részről indult hadjáratok, a török hadjáratok megelőzését célozzák, a kisebb balkáni országok felett a magyar fenhatóság biztosítását — de nem a török hatalom „Európából való kiűzését.“ Ez legfeljebb távolabbi cél és csak annyira a magyarság vágya, mint egész Európáé is. Komoly hadicél arra az esetre, ha más országok támogatásával nemzetközi hadi vállalkozás jön létre. Oktalan dolog vállveregető elismerés után mentegetni a nagy vezért, sőt burkoltan kicsinyelni hatalmas sikereit, mert „nem üzte ki a törököket Európából.“ Az ellenség haderejének legyőzése, az volt a feladat. A hódító előnyomulás megakadályozása. Ha Ázsiába is kényszerültek volna visszaszorulni a törökök, gyenge ellenféllel szemben utóbb éppen úgy átkelhetek volna újra Európába, mint a maguk idején a XIV. század végén. Stratégiai határok lehetnek feleslegesek, de

épp úgy hiábavalók is. Örökéletű „biztonságot“ nem nyújtanak. Még a két veszített hadjárat is (a várnai és 1448-ban a rigómezei) a magyar seregeknek a török birodalom belsejébe hatolása és az ellenfél csupán pyrrhusi győzelmei után — feltartóztató hatással volt a támadó háborúkat megkezdő törökökkel szemben. A balkáni fejedelemek így is hol az egyik, hol a másik hadviselő fél fenhatósága alá kerülnek vagy menekülnek, emezt, vagy amazt támogatják. A törökökkel szemben a hatalom egyensúlyának fentartása is igen jelentős eredmény!

Néhány évi szünet után, aminek részben a másfelé fordulás, részben a kimerülés oka, az új szultán II., azaz Nagy Mohamed (1451-től) a magyar háborúk egészben véve kedvezőtlen kimenetelét megfontolva s a magyar és török erők azidőszerint való egyensúlyát érezve, a gyorsíramú Európa-hódítás tervét egyelőre elejti és a legrégebben tűzött nagy cél, Konstantinápoly felé fordul. A nagy uralkodó, figyelembe véve a politikai siker „morális“ hatását — ha ugyan ezennel is így szólhatunk — a kereszténység második szent városát, mely Rómánál jóval népesebb, hatalmas erődítményekkel övezett, gazdasági világgócpontra, ostromzárral veszi körül. Szárazföldi és vízi oldalon. A hajdani világpolitikai központ, most országaitól megfosztottan, a genovaiak segítségével elkésredett ellenállást fejt ki. A szultán félelmes eréllyel és éleslátó körültekintéssel a lehetetlent is keresztülviszi. Mivel a kikötő, az Aranyszarv, áthatolhatatlan láncrendszerrel van elzárva, hajóit a galatai hegyre vontatja fel, talpakon lesiklatja a másik oldalon és a védők hajói mögött a városba hatol. Hatalmas tüzérsége is utat nyit az ostromlóknak. Bizánc 1453 május 29-én a hódító szultánkalifa hatalmába kerül. Az egész keresztény világon rettegés láza futott végig. De hiába hívták, kötelezték a pápák keresztes hadjáratra az uralkodókat, a nemzeteket, Németország még fel is zúdult a kivetett, de amúgy sem fizetett török-tized miatt. Általános zsinatot követelt ép-

penséggel a párisi egyetem ezen „séreelmes“ teher elengedése végett. Hiába hívták meg — tanácskozni legalább — a német országgyűlésre a francia, angol, magyar, lengyel, cseh, dán, svéd királyokat, a szörnyű veszélyt felismerték, de a felelősséget egymásra hárítgatva, tehetetlenül tétlenkedtek. Hunyadi, Magyarország volt kormányzója, most országos főkapitánya, meggyőző leveleivel sem bírta tette indítani a lomha, korlátolt Frigyes császárt.

Ez alatt megindult Mohamed szultán már 1454-ben Magyarország felé és pedig a legfenyegetőbb, vagyis a főirányban, a védekezni alig tudó Szerbián át Nándorfehérvárra és Budára tartva. Hunyadi, aki Erdélyben gyülekeztette seregét, célszerű diverzióval Havasalföldön át több ellenséges osztag megverése után a Dunán átkelje, a bolgár Tirnovóig nyomult. A szultán kénytelen megosztani seregét, de főerejével Nándor irányában haladva, Ostrovicát veszi ostrom alá, elfoglalja, majd Szendrő alá száll. Hunyadi megfordulva, a Duna északi partján, Szendrő felmentésére siet, mire a szultán, nagy túlereje ellenére elvonul. Hunyadi újra átkel a Dunán, a Krusócnál csatát álló Firuz béget tönkreveri, az ottani ágyúgyárat megszállja, tovább haladva Viddin várat lerombolja¹. Mohamed meggyőződik, hogy erőteljes, felsőbbrendű ellenféllel van dolga. Ennélfogva minden eddig felülmúló hadikészületekbe fog, mert a következő évben megsemmisítő számbeli és anyagi túlsúllyal, „gőzhenger“-ként akar újra elindulni. Nándorfehérvárnak, a magyar birodalom kulcsának elfoglalása, Budának megvétele és az egész keresztény világ rész leigázása a cél. II. Mohamed elődei közül még senkiben sem őlt ennyire az Alláhtól számára rendelt világuralom megszerzésének szent hivatása, a „Próféta“ utódára háruló főpapi és vezéri küldetés tudata. Európából és Ázsiából egybegyülekeztettek minden legnagyobb és eddigi rendel-

¹ Julier Ferenc, Magyar had-vezérek. 81.

tetéstől csak elvonható fegyveres erőt, felhalmozott minden előteremthető hadikészletet. Hogy tökéletes legyen felszerelésben ez a szárazföldi és vízi „nagy armada“, majd másfél esztendeig készülődtek, míg 1456 tavaszán megindult az élén a büszke hódító. Az utóbbi években még Magyarország is két pártra szakadva bajoskodott. Az egyik az ú. n. „béke“ párt, főképp a Garayak követőiből állott és Garay László nádor volt a feje — a gonosz szándékú és cselekedetű idegen Cillei Ulrikkal együtt. Szövetkezésük szégyenteljes volt az országra nézve! A másik. Hunyadi híveinek (nagyobb) tábor, a nemesség számosabb részét foglalta magában a Rozgonyiak, Kanizsaiak, Országok, Kórógyiak és más főurak vezetésével. Amazok alkudozni kívántak a törökkel, a kereszténység közös ügyének cinikus feláldozása mellett, emezek a háború elszánt folytatásában, az egyetemes érdek védelme mellett a magyarság megmentését is látták, Hunyadi vezetésével magyar részről is serényen folyt a hadikészülődés, de nagy, országos sereg mégsem gyűlt össze, a lanyhaság és az ellenpárt aknamunkája miatt. V. Miklós pápa és utóda, III. Callixtus az összes nemzeteket fenyegető végveszély láttára, már 1450 óta prédikáltatták a keresztes háborút a nyugati országokban a lángszavú Kapisztrán János ferencrendi szerzetes által. A lelkesedés fellángolt, de fegyvert nem fogott, csak kevés ember. Ezeknek is nagyrésze otthon maradt, mert szegénységében ilyen nagy útra nem indulhatott. A gazdag külföldi fejedelmek, főurak nem fogadták zsoldjukba a lelkesedőket, mert jómaguk közül egy is alig fáradt el a magyarországi hadszíntérre. 1455 májusában az országgyűlés és Hunyadi hívására Kapisztrán jött el Magyarországra a vallás erejével katonákat toborozni. (Az eredménytelen wienerneustadi kongresszus után.) Hogy számottevő tömeggel hozott volna magával külföldi kereszteseket — képtelen feltevés. Nincs is rá adat — és már azért is lehetetlen, mert Magyarországon nem bírtak

egy álló évig (1455—1456-ig) tízezer számra élelmezni ren-
 dez nem szokott idegen táborozókat. Kapisztrán ezekután
 már csak Magyarországon hirdette a keresztet és gyűj-
 tette a katonát. Ami utóbb (1456) szállingózva idegenből
 még idevetődött, nem számított. Hiszen már 1455-re vár-
 ták a szultán támadását. Aki akkor ott külföldön Kapisz-
 trán szavára nem fogott fegyvert, 1456-ban önelküle már
 csak azért sem indult el, mert a múlt évben nem is jött
 a török és a sok egyszerű ember félig-meddig mende-
 mondának, vaklármának vélte az egészet. Nagy távolsá-
 gokról volt szó az akkori időkhöz képest. Azonkívül nem
 is tudunk róla, hogy a háború befejeztével nagyobb ide-
 gen tömegek hagyták volna el az országot. Hazavezeté-
 siik országos feladat lett volna. Ami kevés az országba
 jött 1455-ben, egyelőre főleg Buda körül tanyázott. Per-
 sze feltűnést keltett a budai Szent György-téren, ha pl.
 1800 ember közül 800 különféle idegen nyelven lelkende-
 zett. Innen ered az idegen keresztetek nagy számáról
 szóló tévhit. A valódi tömegek 1455-ben még magyar
 otthonaikban voltak, csak 1456-ban indultak Szegednek.
 Ami az idegeneket illeti, 600 bécsi diákot említenek, mint
 akik aztán igen bátran is küzdöttek. Egy cseh úrról is
 történik említés, aki 200 emberrel jött. A lengyel keresz-
 tetek számát hol 300-ra, hol 600-ra teszik.¹ Ehhez mér-
 hető más országok maroknyi hozzájárulása is. A pápa
 a várórséghez kicsiny spanyol csapatot — tán 150 em-
 bert — küldött. Mindez legfeljebb jelképes külföldi
 segítség volt, csak jelezhette az együttes külföldi érde-
 ket, de nem növelte a létszámot érdemlegesen ott, ahol
 150.000 törökkel mindent összevéve, mégis körülbelül
 50—55.000 magyar állt szemben. Ezen számban szinte el-
 enyészett az a 2—3000 idegen harcos, aki — legbővebb
 számítás szerint — összegyűlt.² Mindent összevéve 5—6

¹ Teleki, Hunyadiak, II. 418. jegyzet.

² Jellemző, hogy egyik külföldi kútfő 3043-ra teszi mindössze
 az egész keresztet-had számát, persze, tévesen. Teleki u. o.

százalékra tehető legfeljebb is a keresztény haderő külföldről jött része. A Dunántúl és főleg az Alföld közeli vidékéről gyűlt egybe 1456 május elején a Kapisztrán szavával toborzott és Hunyadi által Szegeden gyülekeztetett kereszties sereg (később távolabbi országrészekből is csatlakoztak). A főkapitány gyakorlott törzserege, a haderő magva Erdélyből és a színmagyar Délvidékről került ki és 15.000 főből állott. Ehhez járult körülbelül 35—40.000 főnyi kereszties. Egyszerű, lelkes emberek, barátok, diákok, parasztok, kiszolgált zsoldosok érkeztek a táborba. A történétírók, látszólagos ellentmondásban, hol fegyverforgatásban járatlan, gyatrán felszerelt, rendetlen tömegnek nevezik őket, hol pedig említést tesznek szabályszerű kiképzetésükről. A magyarázat Kolumbusz-tojás: mindkettő igaz. Mint gyakorlatlan tömeg vonultak be a táborba, de ott Hunyadi két hónap alatt katonát faragott belőlük. Könnyű gyalogságot. A húszévi szüntelen háborúk során fennmaradt, még használható fegyverekkel szerelte fel őket. Idevonatkozóan olvassuk Szalay-Baróti M. N. Történelmében: „hogyminden intézkedést megtehesse — (Hunyadi) — május elején Szegedre ment. Sikerült hadiszert a kellő mennyiségben összegyűjtenie. A keresztiesek közül mind többen jelentek meg. Hunyadi azonnal vizsgálat alá vette őket, aki alkalmatlannak mutatkozott, azt azonnal hazaküldte, a többit pedig elkezdte szabályosan begyakorolni.“ A szigorú fegyelmezésben annyira ment a vezér, hogy utóbb még közvetlen a csata előtti napokon is gyakorlatoztatta a kereszties hadat a szávaparti tábor mellett.¹ (A netalán felmerülő feltevés, miszerint éppenséggel csak ekkor kezdte el, előbb nem jutott eszébe, hadvezéri és szervezői nagysága mellett teljességgel elesik). Teleki „Hunyadiak kora“ című nagy művében egyébként így ír: „Jól érzé Hunyadi, hogy ezen ábrándozó seregnek, melyet... bá-

¹ Tagliocozzo. Telekinél II. 424.

torság lelkesíté ugyan, de mert fegyver, gyakorlat és fegyelem nélkül, függetlenségében minden közös, célravezető, összves mozdulatra alkalmatlan, csak úgy veheti hasznát azzal a hatalmas, sokkal nagyobb és gyakorlott népből álló ellenség ellen, ha rendet, fegyelmet és függést hoz közükbe.“ Majd a lehető leghitelesebb forrásra hivatkozva, Tagliocozzo-nak, Kapisztrán szerzetestársának leírását közli, ki mint szemtanú írja: „azért mindjárt külön csapatokat, dandárokat és osztályokat alkotott belőlük, ezeknek tapasztalt vezéreket rendelt, a közös és összefüggo állásban, mozdulatokban, a fegyverek célirányos használásában, ügyes és egymás gátlása nélküli forgatásában gyakoroltatta és megtanította őket, hogy azon rendelésekre, melyek szentelt csengetyűk, keresztrel jelzett zászlók lobogtatása, a Capistranoi harcvihara, a Jézus lelkesítő neve által adatnak, szorgalmasan figyeljenek, mozgásaikat ehhez alkalmaztassák. Hűségesen segítette őt ezen munkálkodásában Kórógyi János¹ — a macsói bán. Ezen alvezérért kell egyébként a keresztes hadcsoport parancsnokának tekintenünk. A „rongyosokban“, a „mezei hadakban“ való naiv tetszelgés későbbi korok nemzeti elesettségi komplexumának, a bujdosó- és kurucvilágot ebbe a korba visszavetítő, álromantikus legendája. Emellett a vallásos lelkesedésnek is többnyire teljességgel túlzott jelentőséget tulajdonítanak a történetírók ebben a hadjáratban. És evvel Kapisztrán „kombattáns“ szerepének.² Igaz, hatalmas, a hősiesség ve-

¹ Teleki, Hunyadiak II. 423—424.

² Némelyik történet szinte olyan színben állítja oda, mintha egyenesen hadvezér is lett volna. A nagy Buonvisi bíborosról, a XVII. sz.-beli török háborúk hatalmas mozgatójáról vagy Marco D'Aviano-ról, a lelkes barátról hasonló állítást nem látott jónak kockáztatni a külföldi történetírás, mert a császári vezérek hímevét homályosítaná el. Pedig itt inkább lenne némi alapja: Buonvisi haditerveket is készített és befolyást gyakorolt a hadműveleteikre. — Hóman—Szekfü, V. 371.

zető morális erőt fakaszt a vallásos érzés az igaz ügyért harcoló katonában, de elsodró túlsúlyú, tervszerűen vezetett tömegert csak fokozottabb tervszerűséggel véghezvitt katonai erő kifejtéssel lehet legyőzni. Kapisztrán magával ragadó hitszónok volt, mint a keresztesek toborzójának és mint tábori papnak a harci szellem hevítésében halhatatlan érdemei vannak, de a hadműveletekre való hatása az imponderábilis körébe tartozik. Emberi ésszel felmérhetetlen. Isten műve a lelkekben és rejtett marad. A kereszténység és izlám hatalmas összecsapásában a vallás eszméje magának a háborúnak az oka, a katonai erő kifejtés viszont a háború eredményének megszerzője! Túlzó állítások csak a magyarság világtörténeti értékű, tudatos tevékenységének kisebbitésére, alattomban való ócsárlására alkalmasak. Hunyadi — ez a mélységesen vallásos hadvezér — tökéletes hadművészeti bölcsességgel tette intézkedéseit. Elsőbben Nándorfehérvárt körülbelül 3000 főnyi kipróbált őrséggel, bőséges lőszerrel, eleséggel látta el és Szilágyi Mihály, valamint saját fia, Hunyadi László parancsnoksága alá helyezte. A szultáni hadsereget a küszöbön álló ostrom fáradalma által kimeríteni, utána megütközni és az ellenséget így megverni — ez volt a szándéka. Szegeden és Péterváradon két hónapig rendezte és gyakorlatoztatta seregét. Nagy fontosságot tulajdonított a Dunán összeszedett, egyébként aránylag kicsiny hajóhadnak. Július elején indult meg Nándorfehérvár felé a Duna jobbpartján a lovaság, tüzéség és a gyalogság zöme. A hajókon a gyalogság válogatott csapatai. A félelmetes erejű török sereg ekkor — Hunyadi levele szerint — július 3-án már körülzárta a várost, A szultán megkezdte a lövetését. 300 ágyú dolgozott, köztük 22 igen nehéz löveg és 7 különös ostromgép. 64 hajó kellett, hogy felhozza őket a Dunán. Az egész hajóraj 200 korabeli, tengerihajóhoz mérhető gályából állott és a vízi oldalon zárta körül a várost. A sereg létszáma 150.000 fő volt. A hadianyag készlet beláthatatlan

bőségű. Két táborot állítottak fel. A jobbszárny mögött a szultán táborát, a balszárny mögött külön az ázsiai csapatokét. A táborokból futóárokrendszert vezettek a város felé. Az ütegállásokat gondosan választották.¹ Mohamed szultán nagy kedvében volt. Biztos volt győzelmében, két hónap múlva Budán akart ebédelni.

Az első összecsapásnak a vízi oldalon kellett történnie. Hunyadi már előbb kiadta a parancsot a várbeli kikötőben elhelyezkedett kisebb, belső hajóraj későbbi magatartására vonatkozóan. Ő maga gyors elhatározással megtámadta a túlerejű török flottát, a Péterváradról leúszott hajókkal. Harc közben egyik dunai sziget védelme mellett csakhamar visszavonult, a török hajóhadat ügyes mozdulattal olyan irányba vonva, hogy ez a magyarok belső, várbeli flottilláját tovább sakkban tartani nem tudta, biztosítása errefelé meglazult és amaz könnyűszerrel a török gályák hátába kerülhetett. Ezután a külső magyar hajórajjal megfordult és a két tűz közé került törököket erősen szorongatni kezdte. Vad közelharc következett. Hunyadi maga — példaadás kedvéért — a kézitusába vetette magát, átugrott egy ellenséges gályára. A magyar tüzérség parti ütegei oldalzó tüzükkel addigra alaposan megrongálták a török hajókat. A török hajórajt végül legyőzték. Nem sok hajójuk süllyedt el, de majdnem mind úgy megrongálódott, hogy a felbőszült szultán nyomban felgyújtatta őket, nehogy a felülkerekedett magyarok kezébe kerüljenek. Ezzel a mintaszerű bevezetéssel a világ haditörténetének egyik legérdekesebb összetett hadművelete indult el. A vár vízi oldalán a Duna—Száva vonalon ezekután csak a magyarok hajthattak végre erőket ide-oda tologató manővereket, a vizén szabad volt az útjuk.

Hunyadi ahelyett, hogy csupán a váron kívül helyezkedett volna el az ostromló sereget megtámadandó,

¹ Bobordói Bánlaky József, Magyar Nemzet Hadtörténelmi. X.

amint a várakat felmentő csatáknál történni szokott, hadereje javával, a törzs-sereggel a hajókon átkelve a tüzéséggel együtt a várba vonult be.¹ Így a túlerővel szemben a többirányú mozgási lehetőséget biztosító belső vonalon helyezkedett el és pedig kisebb ereje miatt annyira szükséges védett állásban. A várőrséggel együtt itt 15.000 fővel rendelkezett. A kereszteseket a Száván és a Száva-parton olyan távolságra vonultatta, amennyire célszerű volt. Hiszen a vizén teljesen ő volt az úr. Felvitette őket a folyón egy darabon, hogy a Száva innenső, balpartján tábort ütve, oldalzó állást foglalhassanak el a török balszárnyal szemben. A török felállás is számot vetett evvel (bár nem eléggé, mint kiderült). A várossal szemben tompaszögű L alakot képező arcvonalanak egyik ágát a balszárnyon hátrább vonta, hogy a keresztések a Száva túlsó partjáról egykönnyen túl ne szárnyalhassák. A másik ága, a jobbszárny a Dunánál közel ért a városfalhoz, hogy legalább ott hasson ostromszerűen a nyomás. Mert ilyen helyzetben tulajdonképeni ostrom és körülzárolás már nem is volt. Arcvonala meg arcvonala állott egymással szemben. A török a Dunától és a város szomszédságától a Száváig, tágított L-alakban húzódva, a két részből összetevődő magyar arcvonala pedig szintén elnyújtott L-alakban, azaz Hunyadi a törzssereggel a várban és városban, a keresztések a Száva-parton. Így a két elhajlított kampóhoz hasonló vonal — az egyik a Szávától megszakítottan — együtt nézve szabálytalan négyszöget mutatott. A törökök nagyjában arccal nyugatnak—északnyugatnak, a magyarok arccal keletnek (keresztések) és délkeletnek (Hunyadi törzsserege) állottak.

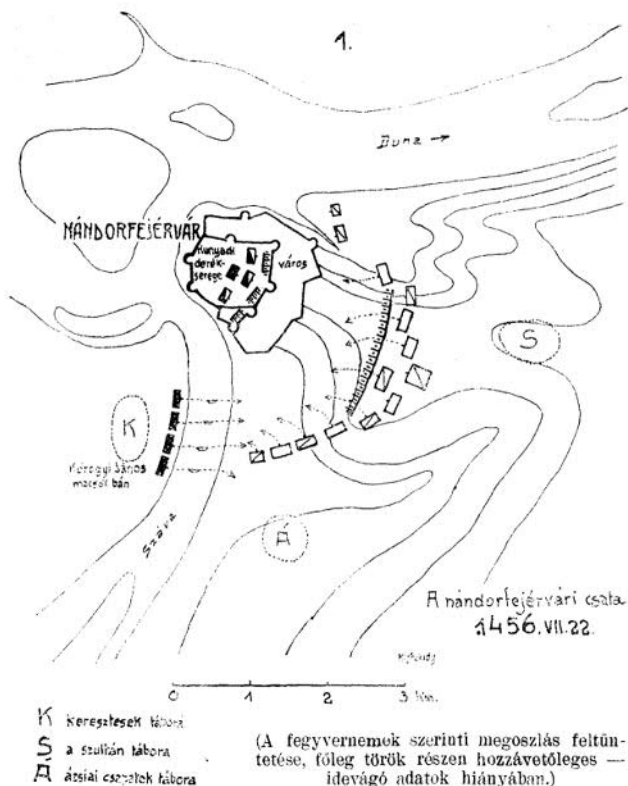
¹ A Keresztes-csapatok közül csak igen kevés került be a várba. Az így is már 15.000 főre gyarapodott belső sereg száma megfelelő volt. A lakossággal együtt ebben a kis városban még több embert összezsúfolni igen káros lett volna.

A vízi csata július 14-én zajlott le. Egy heti lövetés után, melyben a városfal nagyrészt elpusztult, a szultán általános rohamot rendelt — július 21-én. Hunyadi a várbeli törzssereggel felfejlődve amennyire lehetett, a szétlőtt városon át a törökök elébe ment. Kemény harc keletkezett a romban heverő falak táján. Eközben a magyar vezér a város romhalmazának útvesztőiben — ő maga írja, hogy inkább mezőhöz hasonlított, mint városhoz — a legjobb fedezéket nyújtó helyeken lesállásokat helyezett el, majd az egész vonalon beeresztette az ellenséget a város területére. A hosszú utcai harcban a lesbeállók rajtaütészerűen oldalba és hátbakapták a benyomulókat, nagy veszteségeket okozva nekik.¹ A legádázabb kézitusa a piacon és a hídon folyt, mely a várost a várral összeköti. Már-már a várat is megközelítették a törökök, ahol Kapisztrán egy magas toronyból buzdító beszéddel lelkesített. Ekkor a törökre, minden zeg-zugból rácsapó magyarok, helyes ötlettel égő rőzsekötegeket kezdtek dobálni a szorongó ellenségre. Az arabs szabású szertelebegő burnuszok fellángoltak, általános pánik keletkezett. A törökök nagy veszteséggel visszaözlöltek futóárkaik és táboraik felé, üldöztetve a magyarok által egy darabon. Elesett e napon magyar ágyúgolyótól Karadsa, a szultán kedvelt vezére, aki Várnánál megmentette a katasztrófától Murádot, amikor ez már futásra gondolt. Ugy, mint a vízicsatában, az egész hadművelet ezen második szakaszában is az ősrégi szittyá-magyar taktika hozta meg a sikert: a színlelt visszavonulás és a lesállásrendszer. De a vízicsatával együtt ez a városi, vagy „ostromcsata” csak okszerű előkészítése volt a harmadik, vagyis a tulajdonképpen nyílt tábori csatának. A vízi győzelemmel Hunyadi mozgásszabadságra tett szert a vizén és a folyópartokon a vár mögött, tehát a belső vonalon mind a két irányban. (így a Duna-fronton is eltolhatta volna a

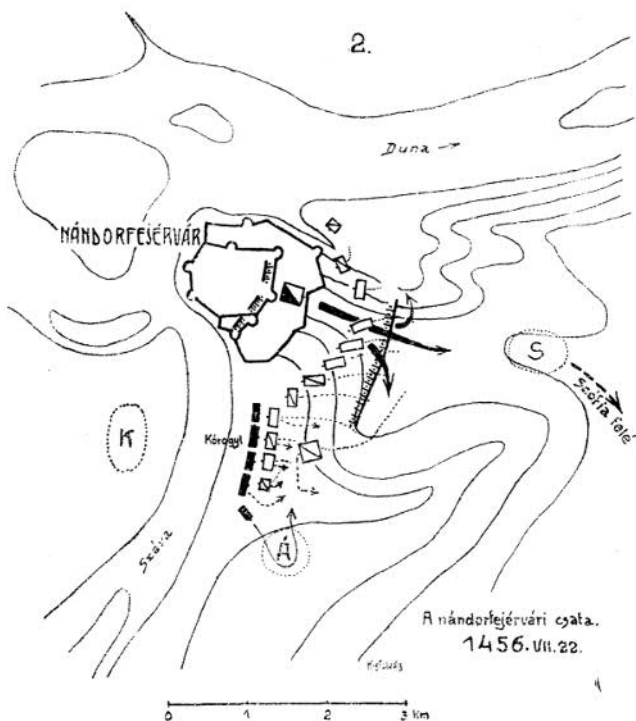
¹ Chalkokondylasz. Teleki „Hunyadiak” II. 428.

keresztes hadcsoportot a török jobbszárny ellen, de a Száva keskenyebb medrén gyorsabb, biztosabb volt az átkelés, cölhozszegezhetőbb az oldalzó támadás a török balszárny iránt.) Az „ostromcsatában“ pedig tetemesen meggyengítette az ellenfelét a magyar vezér.

A szorosabb értelemben vett döntő nándorfehérvári csatát a következő napon, július 22-én vívták meg. A véletlen indította el — mint annyiszor —, de fölnyes hadvezéri lángelme irányította azután tervszerű következetességgel egészen a hatalmas győzelemig. A déli vagy kora délutáni órákban a török balszárny és a város közt a rommá lőtt falak táján portyázó kisebb felderítő osztagok csaptak össze. Magyar részről talán kiruccanó tábori-örsök is lehettek. A magyarok itt megfutamították a törököket. De Hunyadi szigorú parancssal hagyta meg — az előző véres nap után — hogy nagyobb akcióktól az egész vonalon tartózkodni kell. A fellegvárból figyelte az ellenséget és olyan helyzetre várt, melynél a törökök hibáját, vagy további gyengülését fokozottabban aknázhatja ki. A szávaparti tábor keresztesei az előző napon — mintegy tartalékokat képezve — egyáltalán nem, — vagy csupán kis részükben — kerültek ütközetbe. Harci kedvük pedig nőttön-nőtt. Amikor a túlsó partról a futó kisebb török csapatot megpillantották, néhány vállalkozó kedvű kisebb osztag parancs ellenére vagy egykét naszádon átkelve, a futó törökökre vetette magát. Erre a török balszárny más osztagai is beleavatkoztak a harcba, de maguk is visszasodródtak. Hunyadi látván a pillanatnyi kedvező helyzetet, de nagyobb arányú török támadástól is féltvén a könnyelműen az ellenségnek rohanó kis csapatot, egyszeriben általános támadásra határozta el magát. Kórógyinak parancsot küldött, hogy célszerű helyeken vesse a túlsó partra sorjában mind a keresztések osztagait és fejlődjön fel ekként a török balszárny oldalában. A vízi vonal birtokában ez nem volt túl nehéz. Egyre nagyobb csapatokban keltek át és kerül-

tek harcba a keresztések. Az egyik csapat élén Kapisztrán haladt a kereszttel. A veszélyesre fejlődő oldaltámadással szemben mindig nagyobb és nagyobb osztagok voltak kénytelenek kikanyarodni a török arcvonalból. Sorozatos és kölcsönös átkaroltatások származtak ebből, de a magyarok egészében is oldalzó elhelyezkedésük folytán nagyjában előnyben voltak. Maga a szultán is meg-

jelent a janicsárok testőr-hadteste élén ezen a szakaszon és ellentámadásra rántotta magával az egész szárnyat. De úgy látszik olyan irányt vett, hogy az átkelő keresztetek frissen érkezett szélső jobbszárnya a török arcvonal hátába került, ott komoly ellenállásra nem talált és az ázsiai csapatoknak csekély fedezetre bízott táborát kerítette hatalmába. A szultán az ellentámadás hevében úgy látszik alig hagyott maga mögött tartalékot. Gyors elhatározással azonban most kiválik a harcból, fordított arcvonallal janicsárjai élén hátrasiét és visszafoglalja a

tábort.¹ De ezáltal gyengült a török ellenállás odafenn, a városhoz közelítő Száva-szakaszon. A magyarok tért nyernek, benyomják az ellenség balszárnyát, a felgöngyölítés veszélyében a török közép- és jobbszárny egy része is megmozdul. A kényszerű arcvonalváltoztatás áttérjed az egész ozmán seregre. A magyar oldaltámadással szemben nagyarányú balrakanyarodást bajt végre a török front. A jobbszárny sem maradhat teljesen helyben. Biztosítani igyekeznek az új arcvonalat a város felé és evégből többé-kevésbé jobbra kanyarodva, közelebb húzódik a falakhoz és a falak mentén. így a török „kampó“ visszájára fordul és nagyjában a magyar elhelyezkedést jelző tágított L-betűvel párhuzamos formára iparkodik átalakulni. Csakhogy ilyenkor a kezdeményező kerekedik felül. Kényszerítve, bizonytalanul ós hézagosan megy végbe a török frontváltoztatás. A zavartan és kergetve kanyarodó osztagok közt, különösen a szélen, ahol a legnagyobb utat kell megtenni, lépcsőzetek (Staffel), hézagok képződnek, a nagy áttörés lehetősége, pillanata im elérkezett. Erre a pillanatra várt Hunyadi. Az átkaroló csoport (keresztesek) egyszersmint leköti csoporttá alakul át, a két magyar seregrész úgyszólván szerepet cserél, a döntés a várból előbb inkább csak védekező csoport kezébe kerül és a nagy magyar vezér ekkor a 15.000 főnyi válogatott várbeli seregrésszel a legziláltabb török frontszakaszt elszánt rohammal áttöri. Az áttörés helye csak a hirtelen balfelé kikanyarodott török arcvonalszél kanyarodó rádiuszának legszélsőbb szárnya és a helyben maradó, vagy biztosítva kissé jobbfelé tartó török jobbszárny között lehetett: A török front új törésének helyén, ahol egyben a legintenzívebb szakadozottság mellett a legtöbb és legnagyobb rész mutatkozott. A hatás elemi erejű. A török seregen fokozódó fejetlenség, zűrzavar lesz úrrá. Hunyadi rohama keresztül

¹ Teleki: Hunyadiak II. 430. folyt.

gázol az irányt venni már alig tudó török kötelékeken. A kétségbeesett kézitusában több pasa, köztük a magyarok nagy ellenfele, Turakhán rumili beglerbég is elesik, Hasszánt, a janicsárparancsnokot a dühtől tajtékozó szultán maga elé rendeli, de az inkább a harcba veti magát és ott leli halálát. Utóbb a testőreitől ugyancsak erősen körülvelt török császár maga is megsebesül. A magyarok mindkét részről előnyomulva, újra elfoglalják az ázsiai táborát, az ellenség összes futóárkait és ádáz tusában kézrekerítik az egész török ágyúparkot. Ezzel eldőlt a nagy csata sorsa. Hunyadi nyomban a saját pattantyúsait állítja az elfoglalt lövegek mellé és öldöklő tüzet zúdít a visszaözlő, bomlott ellenség embergomolygára. Ez már tüzérségi üldözés és megpecsételi a hódító izlám előbb oly félelmetes haderejének katasztrófáját. Az est beálltával a magyarok elfoglalják a szultán táborát is. A büszke sereg romjaival menekülő uralkodó felgyűjtja azt. Erre Hunyadi kiűrteti. Mert egy portyázásról visszatérő intakt török lovasosztag közeledését is jelentik, bár utóbb ez is eltűnik. A nagy vezér még a győzelem órájában is óvatos és fegyelemtartó. Az éjszakában cseletől tartván, a jobbára még át sem tekinthető helyzetben a török futóárkokban és a zsákmányolt ágyuk mögött biztosított állásban helyezi el a sereg zömét, ő maga válogatott lovascsapattal mint mozgótartalék a várban foglal állást, hogy előre nem látott esetben onnan bárhová a legrövidebb úton elérhessen. Az a feltevés, mely szerint Hunyadi mindenestől, ágyústól a városba és várba húzódtott volna, mert nem ismerte fel a győzelmét, teljes képtelenség.¹ Az alig mozdítható legnehezebb

¹ Itt is igen bizonytalanul szétágazó a kútfők előadása, melyeket Teleki idéz nagy számmal! A magyar haderő egész tömegének a várba zsúfolása, a kereszteseiket is beleértve (!), előnyös helyzet feladását is jeletatette volna és teljesen ésszerűtlennek látszik. Ezzel szemben többen azt állítják, hogy Hunyadi ia a várbeli törzsereggel a török futóárkokban éjjelezett a zsákmányolt ágyúkkal védett, biztosított állásban.

ostromágyúkat elszegeltette. De mind a többinek a várba vontatása, a török sáncok széthányatása éjnek idején, a kétnapi véres harc után kimerült csapatok újrendezése bonyodalmas és célszerűtlen lett volna. Az összelőtt, védelmet már nem is nyújtó városban fegyelmet tartani, a kötelékeket rendezni, fosztogatásoknak gátat vetni szinte lehetetlenség. A várbeli főcsapatnak a keresztetek tömege által való efféle körülszorogatása netáni török ellentámadás esetén gátolta volna a szabad mozgást. Táborukba újra áthajózni az egész keresztet hadcsoportot, ekkor zavartkeltő, észszerűtlen és végzetes lett volna. Nagyjában mindenki az elfoglalt csatatéren ott maradt, ahol az este leszálltában éppen állott. A keresztetek könnyű csatárláncai megszállták az árkokat, arccal a megfutamodott ellenség felé. A pattantyúsok a lövegek mellett, a lovasság részben összekötötést tartott és a rendre ügyelt. Hunyadi előtt szükségképen nyilvánvaló lett a nagy csata megnyerése, az ágyúk elfoglalása, az ellenség veszteségei, fejvesztett menekülése és a szultán táborának felgyújtása után. A győzelem tényét a magyar vezér felismerte, csak a mértékére nézve lehettek még az éj beállta miatt kétségei. Mindent mérlegelő figyelme biztosítást kívánt a netán felbukkanó tartalékok, vagy hátvédek — esetleg pusztá felderítést végző — ellentámadása ellen. Másnap persze teljes nagyságban bontakozott ki a győzelem. A szultáni sereg megmaradt roncsai elérhetetlen messzeségben futottak. Szófiáig tartott a vakrémület. Itt aztán kivégzésekkel, személyes közreműködése mellett bírta úgy-ahogy összeszedni a török császár hada maradványait.

A magyarok az ellenség tüzérségi parkjának hatalmukba ejtése által döntötték el javukra a csatát. 300 ágyú, más tűzifegyver és rengeteg egyéb hadiszer volt a harci zsákmány. A világháborúig kell elmenni, hogy egy csatában — várak elfoglalását nem számítva — ekkora eredményt lehessen feljegyezve találni. Hindenburg ma-

zúri csatájában zsákmányoltak 300 ágyút. A nándori világraszóló, a kereszténység fennmaradását biztosító győzelem Hunyadi szinte páratlan hadvezéri tudásának és a magyar katonák fegyelmezett hősi bátorságának gyümölcse. A buzgó, vallásos lelkesülés kétségtelenül diadalmas lelki-dinamikája, éppen, mert felbecsülhetetlen kincs imponderábilis, emberi mértékkel nem osztályozható érték és erő. Ezért az ember hadiesemények okait kutatva, nem helyezheti a tudatos, tervszerű harci tevékenység fölé. A nagy győzelemért mindenekelőtt Istennek kellett hálát adni. Igaz! De a győzelmi hangulat megindultságában a harcolók egy része nagy túlzással egyenesen isteni csodának vélte a diadalt. Egyesek angyalok megjelenéséről beszéltek. A katolikus egyház — tudunkkal — nem igazolta az állítólagos, itt megesett csodákat! Kapisztrán Szent Jánost másutt történt csodálatos események miatt kanonizálták. A nándori csoda elsősorban Hunyadi hadvezéri lángelméjének páratlan megnyilatkozása volt. Ennélfogva későbbi koroknak a magyarság hatalmas érdemét kicsinyítő visszás felfogása, sőt itt-ott tendenciózus visszaélése a betű hitelével, mindenáron közvetlen isteni beavatkozásnak tulajdonítani, csakis a vallásos felbuzdulásnak, esetleg véletlen körülmények összejátszásának a „keresztények“ győzelmét. Különösen a keresztesek szavai átkelését és lelkesodrú támadását állítják oda, mint szerencsés véletlent, rendszertelen akciót. Ez még igaz is lehet — de csak a kezdet-kezdetét tekintve, mikor kisebb portyák csaptak össze és néhány keresztes átszökdösve, önhatalmúan vakmerősködött. De ez a jelentéktelen csetepaté Hunyadinak csak alkalmat szolgáltatott meglévő terve kibontakoztatására. A keresztesek zömének elindítását a Száván keresztül a törökök oldalába csak tervszerű hadvezéri közreműködésnek lehet tulajdonítani. 35—40.000 főnyi sereg áthajúzása még manapság is igen komoly feladat. Ha parancsellenes, „egyéni akciók“ sorozatában kísérlik meg, ellenséggel —

esetleg ellenséges ágyútűzzel — szemben, célszerű irányítás, erőelosztás nélkül, a túlerejű ellenségre ennyire ártalmas aligha, csak a kalandos vállalkozókra lehet végzetes. A török biztosítás, úgylátszik, nem lehetett valami erős és éber — ez volt vereségük eredendő oka, — De bármilyen volt, mégis ki kellett játszani, újra meg újra. a jóidéig eltartó átkelésnél. Hiszen a magyar hajók száma, nagysága nem volt jelentékeny. Mindez a tényekből logikusan, szükségszerűen következik.*

Eddig többnyire homályosan, hiányosan, ellentmondásokkal írták le a csatát. Csakis ezúton lehet rá tiszta, világosságot deríteni: Az adatoknak ilymódon eszközölt következetes kiegészítése, egyeztetése révén. Az egész csata különben az előző harcokkal együtt, ritka tervszerűséggel végrehajtott összetett hadművelet. A tágabb

¹ A korszellem nyilvánulása, ha a kútfők rendszertelen támadásról, csodát idéző tömegszédületről írnak. Különösen az egykorú papi, szerzetesi íróik — a szent háború valóban magasztos hevületében — nem tekintik a rideg¹ tényeket, vagyis az intézkedéseiket, melyek szükségessé váltak, amikor Hunyadi utóbb a helyzet változását mérlegelte; ennek nyomán Kórógyi bánnak az átkelést szabályozó, irányító tevékenységéről nem emlékeznek meg. Kapisztrán és szerzetestársainak szemében az újabb parancs végrehajtásának eredménye, a győzelmes előnyomulás a csoda erejével hatott. Az erkölcsi erőt sugárzó tűzesszavú hitszónokokat egyszerűen katonai irányítóknak sehogysem fogadhatjuk el. Ők a már elhatározott rohamok végrehajtásaiban, amit a vezér, alvezér s a hadnagykok célszerű irányítással parancsba adtaik, a keresat felmutatásával, messzehangzó „harcviharokkal“, mint lelkesítők vettek részt. Maguk is érezték, hogy a harcok intézése kipróbált katonaeemberekre tartozik. Ez az eset, amikor a tekintély is aláveti magát a szakértelemnek: a pap és szerzetes, éppen bensőséges lelkiismeretességétől és alázatosságától indítva, a hivatott katonai vezetőiknek. Itt nem a hadban jártas magyar püspökökről, hanem ige hirdető olasz barátokról van szó. Egyesek gizerint Kapisztrán és társai éppen Hunyadi rendelkezését szem előtt tartva, utána is vetették magukat a kezdet kezdetén, parancs ellenére, kisebb számban a Száván átszökdő s kereszteseknek, hogy — persze hiába — visszatartsák őket. Ez is a kifejtett nézet mellett

értelemben vett csatának három egymással szervesen összefüggő szakasza van. A vízi csata, az „ostrom-csata“ és a szorosban vett, vagyis a döntő nyílt csata. A világ haditörténelmében ilyesmit alig találunk. De olyat se, amikor egy ország magányos küzdelmével egy egész világrésznek nem is annyira „védőbástyája“, mint inkább aktív megvédelmezője lett. Akkor, amidőn maga is belviszályokkal küzdött. Magyarország katonai értékben ezáltal a többi állam fölé emelkedett és egyidőre Európa vezető nagyhatalmává vált. Ezt azután Mátyás király uralkodása külső megnyilvánulásaival is beigazolta. Hunyadi győzelmes háborúi a magyarság nemzeti eposzáját, történelmi hőskölteményét jelentik. (Úgy mint a napóleoni háborúk a franciák sokat emlegetett épopé-ját!) Nagyobb szolgálót Európa egészének tett a nemzet, mert megmenekülését végleg biztosította. Sajat maga alig egy évszázad

bizonyít. De így tudomást nem szerezhettek róla, mi történik hátuk mögött az innenső, vagyis a balparton. Hunyadi és Kőrögyi újabb parancsáról nem tudhattak, mely a keresztiesiek összes osztagait átkelni rendelte és az ellenség balszárnyát átkaroló támadásra fejlődte fel. A megindult kézitusa forgatagában előre sodródott Kapisztránt, Tagliocozzo-t és társaikat jól elképzelhetjük, mint akik az események kényszerű egymásutánjáról számot adni maguknak nem is tudtak. A nagyobb tömegek parancs szerint való későbbi átkelését a parancsellenes kezdeti nekirohanás folytatásának hitlék a derék barátok és tömegpszichológiai jelenségének, a tömeg mámoros megszállottságának tulajdonították a győzelmes rohamot.

A kor rajongó lelkületének tudjuk be e tekintetben a kútfők, különösen az idegenek, egymással egyébként nem is egyező csataleírását. A helyesen és higgadtan mérlegelő kritika, tekintve a nehéz hadműveletet és az elért imponáló eredményt, ma az események szükségszerűen logikus összefüggését, a harcserű folyamatokban vezéri parancsok célszerű érvényesülését kénytelen megállapítani. Szem előtt tartva az ok és okozat törvényének a hadtörténetben is ható erejét, akkor is, ha a források a korszellem hatása alatt idevonatkozóan kifejezett adatokkal nem szolgálnak, (így még Doberdói Bánlaky József nagy művének csata-leírását is ilyen vonatkozásban legalább is kissé túlzottnak kell tartanunk.)

múlva (nem Mohácsnál, hanem Mohács *után!*) olyan polgárháború következtében hanyatlott el, mint amilyen nem egy általa megvédelmezett országban éppen e korszak magyar-török háborúi idején dült. Nyugaton a népek bizvást elintézhették polgárháborúikat, hűbéres harcaikat, szenvedhették szenvedéseiket, Magyarország védelmezte őket, míg egy jobb kor köszöntött rájuk. Magyarországot „ők“ nem védelmezték meghasonlása idején, sőt, hasznát húzták belőle, titkos alkuval odadozták maguk helyett az ozmánoknak.

Nándorfehérvár közvetlen következményei ezek voltak:

Hatvanöt évig a hatalmas török szultánok nem kísérelték meg többé, hogy a legfontosabb és legveszélyesebb stratégiai irányban Európa leigázására törjenek. Magyarországot, mint nagy felvonuló- és hadtápterületet, teljes egészében megszerezni nem remélhették. Buda felé fősereggel ezidőben már nem támadtak. Mátyás török háborúiban tovább is éreztette ugyan a félelmes magyar fegyverek fölényét, de nagy haderővel szemben csak olyan területen kellett mérkőzni, ahol az ozmánok nagy természeti akadályokba ütközve, kedvezőtlen földrajza hadtápvonalakon haladva Európa elleni támadásuktól döntő eredmény úgy sem várhattak. Még magyar vereség esetén sem. Vagy éppenséggel új nándori csatát kellett volna nyerni — ezúttal önekik. Bosznia vad, erdős vidékein igyekeztek ekkor tért nyerni a fáradhatatlan muzlimok. E magyar hűbéres tartományon át próbálkoztak Magyarországot és a magyar haderőt elkerülve, utat törni maguknak. Egy ízben kisebb erővel a felső-olaszországi Tagliamento folyóig is eljutottak. De az egyebütt meg sem támadott magyarok Mátyás alatt bevonultak Boszniába és ezt a további előretörést is most már könnyű szerrel meghiúsították: hiszen Boszniában a török háttába kerültek. Máskor a tengeren át tették a törökök támadó kísérletet Dél-Olaszország ellen. Otrantót el is fog-

lalták, de ez az irány sem kedvezett nagy akciónak, másodízben is a magyarok szerelték le újabb próbálkozásukat. (Magyar Balázs.) Utóbb (1479—1485) Havasalföld és Erdély felé iparkodtak, kerülőúton Magyarország közepe felé tartva, de itt is kudarcot vallottak.

A magyar történetírás sem mindig értékeli igazi valójában a nándori nagy győzelmet és a többi győzelmet sem. Míg egyébként dúsán fejlett katasztrófa-kultusz dívik Magyarországon évszázadok óta — a honfibanat nem győzi eléggé kiszínezni beteges önmarcangolásában Mohi, Várna, Mohács és a kuruckor stb. csatavesztéseit Világossal együtt —, addig a külföldről sugalmazott pesszimizista kishitűség „reálpolitikai“ elborulásaitól a saját sikereket, bármily nagyok is legyenek, alig látják meg, pár szóval intézik el, vagy — a régebbi írók különösen — néhány lelkes frázissal. „Kitett magáért a maroknyi had“, „pórujárt a dölyfös ellenség“, stb. csak egyszerűen így, mintha oly könnyen és bonyodalom nélkül sikerült volna mindig az, ami sikerült és egy pohárköszöntőt megérdemlő eseménynél alig lenne fontosabb. (Fontos ellenben, hogy Kinizsi malomkövet gurított, két kézzel aprította a pogányt stb!!) Volt, amikor közszájon egyszerű várvédelemként is emlegették a nándorfehérvári győzelmes csatát. Egy lelkes honatya pedig évekkel ezelőtt Nándorfehérvár „bevétele“, egy másik annak „visszavételét“ méltatta, odavetett szónoki fordulatban. Emellett egy magyar történet francia fordításának cínszalagján azt olvassuk, hogy Magyarország megmentette Európát, — Zentánál. (Akkor már nem kellett menteni és kevesen voltak ott magyarok. Az ember nem tudja, gúnyra vegye-e?) Egy angolra fordított mű mélabúsan sajnálja Hunyadit, mint akinek egyáltalán nem is volt hadviselésre képzett hadereje. (?) „Not trained for warfare...“) Szóval minden a „véletlen“!

Európa későbbi virágzó fejlődésére döntő jelentőséggel volt Nándorfehérvár. (Egy világrész marne-i csatá-

jának lehetne nevezni, ha nem lett volna nagyobb győzelem ennél.) A szellemi megújódást hozó renaissance, Amerika felfedezése (1492) után a XVI. században kibontakozó gazdasági jólét, a városkultúra, az egész új kor hatalmas haladása a múlt század gazdasági és technikai színvonal emelkedéséig, — mind a Hunyadi-korszak magyar győzelmeinek gyümölcse. Európa későbbi török háborúi — mind az új világrész kincseinek feltárása után — az addigra megizmosodott Európa háborúi voltak. Különösen az ú. n. felszabadító háborúk a XVII. század végén. Erre az időre a török hatalom is hanyatlásnak indult már. 1600 eleje óta belső zavarok, janicsár forradalmak, a szultánok tehetetlensége, elpuhultsága, háremuralom rothasztják az Izlám birodalmának gyökereit. A háborúskodó nagyvezérek, pasák még harciasak, de az ozmán katonát már nem a hit és a kalifa-szultán szózata, — a zsákmányszerzés lelkesíti és viszi harcba csupán. Esetleg a korbács kényszere. A hívő törökök sorait tatárok foglalják el mind sűrűbben, — csak prédára éhesek. Ami erkölcsi tartalma lehetett az izlámnak, az is elenyészett. A hódított tartományok mind ki vannak élve, Erdély is pusztulásba döntve. (1659.) Az éhes, forrongó, harcos-tömegeket csak újabb háborúk erőltetésével lehetett fékentartani. A fegyelem megbomlott, a központi hatalom annyira tekintélyvesztett, hogy több szultánt le is taszítanak a trónról (Ibrahim 1648, IV. Mohamed 1688.) Hol van már II. Murád, Nagy Mohamed, Szulejmán mindenek fölött ragyogó császári nimbusza? A Magyarországot „felszabadító“ háborút már régen kellett és lehetett volna elindítani. A pápák már régóta helyreállott politikai tekintélyükkel, gazdagságukkal kezdeményezői voltak. De nehezen ért célt a nagyszerű XI. Ince és a kiváló Buonvisi bíboros tevékenysége. Mert akik voltaképpen a magyarok lekötelezettjei voltak Nándorfehérvár óta, megkötötték a csúfos vasvári békét és csak akkor vették komolyra a török háborút, mikor saját kapuikat fenye-

gették. De akkor is mennyivel csekélyebb volt ez a támadás belső erőben, alaposságban, jelentőségben azon máshoz képest, mely valóban egy világot veszélyeztetve Nándorfehérvárnál omlott össze! Mert amennyit hanyatlott eddig a török, annyit, sőt annál tetemesebben gyarapodott az európai Nyugat. Lássunk egy kis összehasonlítást:

1456.

1683.

Németország.

Feloszlófélben lévő birodalom, pártos fejedelmek, gyenge, önző császár. (A német Dobzse László!)

Gazdasági megerősödés. Bros fejedelemségek szövetsége a császárral. A Habsburg-ház nagyranőtt házi hatalma, vagyona. (Házasságai, örökségei által.) Spanyol-amerikai arany.

Olaszország.

A pápai tekintély csökkent. Egyházszakadás. Alkotmányválság. Kis tartományi fejedelemségek. Tengeri városok elszegényedése.

Pápai tekintély hatalmas növekedése. XI. Ince. Általános gazdasági emelkedés. Egyrészen a gazdag spanyolok uralma. A kis államok fejlett közviszonyai.

Franciaország.

A 100 éves háború után a beteg VII. Károly erőfejlesztéseket tesz a tönkrement ország rendezésére. Pártos vazallusok.

A napkirály, XIV. Lajos jól szervezett monarchiája. Kiváló miniszterei, fejlett hadserege, gazdagsága. A török *kénytelen* vele szövetkezni. (Előbb csak meghódolást ismert.)

1556.

1688.

Angolország.

A 100 éves háború áldozatai után a piros és fehér rózsá polgárháborúja dúl az országban.

Tengeri nagyhatalom, gyarmatbirodalom, tekintélye megnőtt a kontinensen, jóléte nagy.

Spanyolország.

Helyzete évszázados, kimerítő mór háborúja után még bizonytalan. Amerika erőforrásai még ismeretlenek.

Amerika felfedezése megtörtént. Gyarmatbirodalom. Nagy gazdagság. Középeurópai tekintélye, hatalma, birtokai igen jelentősek.

Oroszország.

Tatárpusztítások, litván háború. Vaszilij fejedelem alatt nagynehezen kezdődik a területrészek egyesülése.

Nagy Péter cár. Reformok. Egység. Hadsereg-Szerencsés háborúk. Nagy területnövekedés,

Lengyelország.

IV. Kázmér. Egyesülés király. Sobieski János a félvad Litvániával. A A nagy hatalom fénykora, nagyhatalom kezdetei.

Svédország.

Jelentéktelen.
(Gustav

Nagy hatalom.

Adolf utódai és XII. Károly.)

Hollandia.

Jelentéktelen.

Tengeri hatalom. Gyarmat-

Így nyilvánvaló tény, hogy Hunyadi hadjáratai és koronájuk a nándorfehérvári győzelmes csata egész Európa sorsát eldöntő, világtörténelmi jelentőségben jóval felülmúlják a XVII. század felszabadító háborúit. Hiszen az erőviszonyok összehasonlíthatatlanul kedvezőtebbek voltak 1440—1456 között, mint 1683—1699 között. Az utóbbi korban a mohamedánság egy világrész meghódításáról már nem is álmodozhatott. Mindez áll a törökök XVIII. század eleji, visszahódításra törő utolsó erőfeszítésére is. Ekkor még hozzá már a magyar alvezérek (Pálffy, Ebergónyi) és nagy számban harcoló magyar csapatok döntötték el a csatákat. Mert hiszen előbb, a XVII. század felszabadító háborúiban a magyarság — bár vitézül — de kisebb számban vett részt. Az ország népessége ekkor már megfogyatkozott a rengeteg háborúban, melyet két részre szakadva és két fronton kellett megvívnia. Nagy országrész a fővárossal együtt még török uralom alatt is állott. Vagy elpusztult vagy nem igen mozdulhatott meg. De más baj is volt. Sokan nem tudták, ki az ellenség, ki a jóbarát, a Keletnél is ellenségesebb volt olykor a Nyugat. A magyarság jórésze ekkor vagy semleges lett, vagy politikai megfontolásból — helyesen vagy helytelenül — magával a törökkel szövetekezett. Thökölyt úgymint elődét Szapolyait kár szigorúskodva emlegetni. Emlegessék inkább az idegen Ciliói Ulrikot! Amazok jólrosszul politikai kényszerűségből cselekedtek. XIV. Lajost is, mikor a török szövetségese lett, politikai szempontjai vezették. Akárcsak a központi hatalmakat a világháborúban. De a „királyi rokon“, a Habsburgok rokona, Ciliói gáncsot vetett a keresztény Nyugat legfőbb védelmezőjének, meg is akarta gyilkoltatni és így aljas önzésből az akkori török ellenség cinkosa is volt.

A magyarság a „felszabadítók“ egy részének önzése, nemzetpusztítása mellett, a többiek érdemeit mindig elismerte. Számos hadisikerrel dicsekedhetett az ő háborújuk is. Aminthogy a XV. században az egész keresztény

Európa érdeke forgott kockán, de úgyszólván egyedül a magyarságé volt az érdem, hogy megvédte, úgy evvel szemben nemzetközi jellegű volt a XVII. század harca, győzelmeinek sora és minden érdem is. Megjegyezni való, hogy Nándorfehérvárhoz részben hasonló volt a helyzet a Bécs melletti kahlenbergi csatában. De a törökök ellenálló ereje itt sokkalta csekélyebb. Kara Musztafa nem volt Nagy Mohamed! Bonyolultabb hadműveletre sem került sor ezúttal. A hön óhajtott győzelem bár szép, de inkább könnyű siker volt.¹ Sobieski, Lotharingiai Károly és a többiek további győzelmei a hátráló és lélekvesztett törökökön nem hasonlíthatók, a támadók minden talpraesett harckészsége és érdeme mellett sem — a sokkal nagyobb túlerő ellen győzedelmeskedő Hunyadi sokféle csatáihoz. Nem ér fel Nándorfehérvár hadvezéri sikeréhez és győzelméhez a nagytehetségű Savoyai Jenő herceg zentai csatája sem. Nándornál a támadás lendületében előretörő hatalmat döntötték meg, Zentánál egy elvonuló sereget szorított a vízbe kedvező körülmények között a győző'. A túlerő 1456-ban, szám szerint, kb. háromszoros, harci értékben, akár négyszeresnek vehető, 1697-ben mindenesetre csekélyebb arányú. A külföldi történetíróknak mindazonáltal sikerült idáig a felszabadító háborút gyakran nagyképűsködő, aránytalan méltatásával az alig említett Hunyadi-háborúk jelentőségét, érdemeit elhomályosítani. Azonban valódi, igazságos világbéke is csak akkor jöhet létre, ha valahára a világtörténelem is igazságos lesz. Ha majd egyszer a világ komoly történetírói megértik egymást, megegyezve elfogulatlan, tárgyilagos, összehasonlító rendszerű minden nemzet érdemét értékének arányában feltüntető, a fejlődés menetében az okokat jóhiszeműen mérlegelő, valóban tudományos történetiszemléletben. (Feltűnő jelenség, hogy főleg újabban, magyar nyelven is igyekeznek a magyarság kellő figyelembevétel nélkül, sőt ro-

¹ Hóman—Szekfü V. 370.

konai és ősei, a turáni népek hatalmas műveltségtörténeti jelentőségének figyelembevétele nélkül is „egyetememes történetet“ terjeszteni.)

Befejezés.

A múltban is volt oly tényező, mely saját érdekeinek kedvező közjogi következtetések, általában prestige-érdekek szempontjából jónak látta egyrészt a Hunyadi-háborúk jelentőségét teljesen elhomályosítani, másrészt a későbbi szerencsés török háborúkat előtérbe állítani és érdemen felül is dicsfényvel elárasztani. De a nyugati Európa jórésze általában úgy érezte mostanáig, hogy tekintélye is megsínylené, ha a mérleget igazságosan állítanák fel. Túlságosan lekötelező helyzet lenne valóban, ha *egy nemzetnek*, jelenleg „kis nemzetnek“, a magyaroknak erkölcsi követelése helyes arányban domborodnék ki, érdemeiket fitogtató más nemzetek ön érzeti szempontjai fölé súlyosodva! Nem bocsátják meg a magyarságnak, hogy kénytelenek voltak elfogadni tőle a pusztaság létük és későbbi ragyogó fejlődésük ajándékát. Ezért minden ürügyet, a látszat összes kedvezéseit felhasználják az idegen és idegen érdekek történetírói, hogy mellékványra tereljék a helyes értékelést. Egyesek szerint az újabb kor — az a fontosabb, kétségtelenül több az idevágó adat is. Ami régen volt, — hadd borítsa a feledés — „talán igaz sem volt“... Elég a vázlatos megemlékezés, miért terhelje a mai ember és különösen az ifjúság emlékezetét régi „túlhaladott“ dolgokkal. A végeredmény dönt: a nyugati és császári csapatok verték ki a törököket Magyarországról és ezért Magyarország sohasem lehet elég hálás. Hogy ezt egyáltalán mi tette lehetővé, ki mentette meg őket, mikor tehetetlenségükbe roskadva tespedtek, — azt szerintük felesleges és kellemetlen bővebben feszegetni. Ha a történelemnek újabb keleté döntené el, mekkora súllyal, milyen terjedelemben adják elő, akkor akár a

búr háborút, vagy a boxer-lázadást, a pun-háborúk, a perzsa-görög háborúk, a keresztes hadjáratok fölébe lehetne tenni. Emellett viszont a Hunyadi idejével egykorú burgund-svájci összekoccanást, ami Európa sorsára mivel sem volt — árnyalatilag sem — igazi jelentőséggel, bőbeszédűen írják le. Ha még Svájc megvédelmezett szabadsága bármilyen hatással lett volna Európa későbbi szabadságmozgalmaira! De erről szó sem lehet.

Napóleonnal bezzeg köteteket írnak, igazságtalan, imperialista háborúiról, melyek után nagyjából mégis helyreálltak a régi viszonyok, melyek az utókorra tehát történeti következményekkel közvetlenül nem jártak. Túlzott jelentőséggel tehát már ezért sem bírhatnak. Mikor két eszmevilág, két saellem-komplexum, kereszténység és izlám katonai ereje ütközik össze, a kereszténység legváltóságosabb, az általános tehetetlenség korszakában és a magyarok Európát megmentik, — ez epizód! De Napoleon — az más! Talma mester gondos színpadi leckéinek összes eredményeit élvezheti az ámuló emberiség „a világverő császár“ összes pózainak szemléletével, festmények és színnyomatok bő változatainak tömegén. Hunyadi János fenkölt személyét a „boldog békeidők“ reklámtevékenysége más, kegyeletsértő, nemzetgyalázó módon „népszerűsítette“.

Nehéz megbotránkozás nélkül észlelni minduntalan a különböző történetírók alattomosan részrehajló hálátlanságát az egész világrész egyik legnagyobb alakjával szemben. De a magyarság is sokban adós — és mulasztással terheltlen áll történelme legnagyobb heroszának emléke előtt. Egy szerénykedő szobor áll a nevééről csak újabban elnevezett út fordulóján. Győzelmei bármely közkatonájának szobra lehetne, vitézül kiérdemelten; ez lehetne az ismeretlen nándorfehérvári katona, vagy Dugonics Titusz. Jól ráhibázott hát „a hálás utókor“, amidőn ezt a szobrot állíttatta. De a csodálatos lelkű, íángelméjű hadvezér, a „Vezér“ hatalmas lovasszobra

még nincs sehol. Ne Budán álljon! Minden történeti aprólékosság mellőzésével — a pesti oldal nagy, forgalmas terén, a Lánchíd előtti téren, amint hadait győzelmesen vezeti fel Budára! A magyarság világtörténeti hitvatásának valóságos szimbóluma ő. Szobrának a fórumon a helye!

A hazai történelemoktatásban biztosítsunk neki kimagasló helyet! Rendszeres, felvilágosító tevékenység ismertesse el a külfölddel, iktassa a külföldi tankönyvekbe méltó hangsúllyal dicső személyét és nagy érdemeit.

Hadjáratainak részletes és szakszerű méltatása a magyar vezérkar feldolgozásában, reméljük, egyszer csak napvilágot lát nagyszabású mű keretében! Egy, amint többek közt a német vezérkar Nagy Frigyes hadjáratait adta ki Schlieffen tollából, a volt osztrák-magyar vezérkar pedig a Savoyai hadjáratait, akit osztrák szomszédaink most is oly kitaróan ünnepelnek, jóllehet sem osztrák, sem német nem volt.

Hunyadi egészen a magyarságé. A Csákyaknál, Csuporoknál, a Székelyföldön és az Alföldön nevelkedett, izig-vérig magyar környezetben. A származás egyáltalán nem lényeges, a hovatartozandóság megállapításánál. De ez is, amennyire kideríthető, a magyarsághoz csatolja őt. Több régebbi bizonytalan verzió után most havasalföldi kun eredetű kenézek sarjának, tehát a magyarral rokon turáni ivadéknak kell tekinteni. Ha ugyan a legújabb, feltűnést keltő adatok szerint a mátravidéki színmagyar Veréb v. Verebélyi család leszármazottja nem volt.¹ Erdélyi alvajdaként szerepelt, egyúttal oláhok kenéze is lehetett tehát e család két sarja Péter és György, a nagy hősnek ezek szerint atyja és nagyatyja.

¹ Harsányi Zsolt cikke, Pesti Hírlap 1936 szeptember 27. (Fráter Lánárt tanulmányának adataival.)

Az „Oláh“, mint családi ragadványnév evvel meg is magyarázható. Itt is derül már a homály!

Hunyadi Jánosnak soha el nem múló nagyságát 1456-ban saját kora még közvetlenül érezte. A keresztény világ feje, a pápa a mindennapi „déli harangszót“ rendelte a népeknek Nándorfehérvár emlékére. A szoborállításán kívül méltó, sőt kötelező lenne, hogy Nándorfehérvár napját nemzeti ünnepként tisztelje a magyarság.

Vége.

Felhasznált művek: grófi Teleki J.: Hunyadiak Kora. — Szalay—Baróti: Magyar Nemzet Története. — Szilágyi (Fraknói): Magyar Nemzet Története. — Horváth Mihály: Magy. Tört. — Csuday—Schönherr: A Renaissance — Hóman—Szekfű: Magyar Történet. — Doberdói Bánlaky József: Magyar Nemzet Hadtörténelme. — Julier Ferenc: Magyar Hadvezérek. — Seppelt: Papstgeschichte. — Weiss: Weltgeschichte. — Bainville: Histoire de France. — Raviac—Schön: Deux mille ans de vie française. (La fin de la guerre de 100 ans.) stb.